

2. ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՇԻՎՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳ

2.1 ՄԱԿ-ի, ՄԱՀ-ի, ՀԱՄԱՇՆԱՐՀԱՅԻՆ ԲԱՆԿԻ, ՏՀՋԿ-ի ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ԲԱԺՆԻ (ԵՎՐՈՍՏԱՏ) ԿՈՂՄԻՑ ՀԱՎԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԺԱՆԱՑԱԾ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՇԻՎՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ (ԱՀՀ-93) ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐԸ

2.1.1. Ընդհանուր դրույթներ

Ազգային հաշիվների համակարգը (ԱՀՀ) մակրոտնտեսական գործընթացների նկարագրման և վերլուծության համար կիրառվող փոխկապակցված ցուցանիշների համակարգ է: Այս համակարգն օգտագործվում է աշխարհի ավելի քան 150 ազատական տնտեսակարգ ունեցող երկրներում: ԱՀՀ-ն հանդես եկավ XX դարի կեսերին՝ տնտեսական առումով առավել զարգացած երկրներում, կապված ազատական տնտեսակարգի կարգավորման և տնտեսական քաղաքականության ձևավորման համար անհրաժեշտ գործնական միջոցների կիրառմամբ պայմանավորված համակարգված տեղեկատվության պահանջարկով:

Ըստ հիմնական մեթոդաբանական դրույթների, ԱՀՀ-ն միասնականացվում է վճարային հաշվեկշռի և միջոցառային հաշվեկշռի հետ, դրա տվյալները լայնորեն օգտագործվում են միջազգային տնտեսական կազմակերպությունների, այդ թվում՝ ՄԱԿ-ի համապատասխան ստորաբաժանումների, Արժույթի միջազգային հիմնադրամի, Համաշխարհային բանկի, Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության, ԱՊՀ միջպետական վիճակմիտեի կողմից:

2.1.2 Ազգային հաշիվների կառուցվածքը

Ազգային հաշիվների համակարգն իրենից ներկայացնում է որոշակի ժամանակաշրջանում երկրում տնդի ունեցող տնտեսական երևույթների համապարփակ նկարագրություն:

Ազգային հաշիվների համակարգը վիճակագրության մեջ առկա առավել լիարժեք համակարգն է, որն ի տարբերություն տնտեսության որևէ կոնկրետ կողմն արտացոլող տնտեսական վիճակագրության այլ ճյուղերի, արտացոլում է ողջ տնտեսությունն՝ ամբողջությամբ:

Ազգային հաշիվների համակարգում յուրաքանչյուր առանձին ցուցանիշ հանդիսանում է հաջորդական համակարգի մի մասը:

Ազգային հաշիվներն արտադրության մակարդակի, սպառման, կապիտալ ներդրումների, ներմուծման և արտահանման, ավելացված արժեքի, պաշարների փոփոխության, ակտիվների, պասիվների և այլնի գնահատումներն են՝ դրամական արտահայտությամբ, դրանք ցույց են տալիս հիմնական մակրոտնտեսական միասնականացված ցուցանիշների չափերը և գլխավոր քաղադրամասերը:

ԱՀՀ-ն կազմված է հաջորդաբար փոխկապակցված հաշիվներից, որոնք վերաբերվում են տվյալ ժամանակաշրջանում տնդի ունեցող տնտեսական գործունեության տարբեր տեսակներին: Հոսքերի յուրաքանչյուր հաշիվ արտացոլում է գործունեության որոշակի տեսակ, օրինակ, եկամուտների կամ արտադրության ձևավորում, բաշխում, վերաբաշխում կամ օգտագործում: Յուրաքանչյուր հաշիվ հավասարակշռվում է հաշվեկշռող հոդվածի ներդրման ճանապարհով, որը որոշվում է որպես ռեսուրսների (միջոցների աղբյուրներ, այսուհետև՝ ռեսուրսներ) և օգտագործման ամփոփ ցուցանիշների տարբերություն: Հաշվեկշռող հոդվածը մի հաշվից տեղափոխվում է որպես հաջորդ հաշվի առաջին հոդված (ռեսուրսային մասում), ինչն ապահովում է հաշիվների հաջորդականության ներկայացումն՝ աբողջական տեսքով:

Ազգային հաշիվների համակարգն ընդգրկում է հետևյալ հաշիվները՝

- *ապրանքների և ծառայությունների հաշիվ,*
- *արտադրության հաշիվ,*
- *սկզբնական եկամուտների ձևավորման հաշիվ,*
- *սկզբնական եկամուտների բաշխման հաշիվ,*
- *եկամուտների երկրորդային բաշխման հաշիվ,*
- *եկամուտների օգտագործման հաշիվ,*
- *կապիտալի հետ գործառնությունների հաշիվ,*
- *ֆինանսական հաշիվ:*

Ապրանքների և ծառայությունների հաշիվը յուրատեսակ ամփոփ աղյուսակ է: Ինչպես և բոլոր հաշիվները, այն կազմված է երկու մասից՝ ”ռեսուրսներ” մասում ցույց է տրվում ապրանքների և ծառայությունների արտադրության և ներմուծման ծավալները, ”օգտագործում” մասում՝ այդ ապրանքների և ծառայությունների ծավալների օգտագործումը՝ սպառման (միջանկյալ և վերջնական), կուտակման (հիմնական և շրջանառու կապիտալի) և արտահանման նպատակով: Հաշվի յուրաքանչյուր մաս ձևավորվում է ինքնուրույն՝ վիճակագրական տեղեկատվության սեփական հոսքերի հիման վրա, որի հետևանքով դրանց վերաբերյալ հանրագումարները կարող են միմյանցից որոշ չափով տարբերվել: Հաշվի հաշվեկշռման համար այդ տարբերությունը ձևակերպվում է ”վիճակագրական շեղում” ցուցանիշի տեսքով, որը հաշվի բոլոր մասերի կառուցման ժամանակ բնութագրում է գումարային ”սխալը”:

Համալսառն ներքին արդյունքի 4-5%-ը չգերազանցող վիճակագրական շեղումը թույլատրելի է համաշխարհային պրակտիկայում և վկայում է հաշվարկների մշակման բավարար որակի մասին:

Արտադրության հաշիվն արտացոլում է անմիջականորեն արտադրական գործընթացներին վերաբերվող գործառնությունները: Այդ հաշվում որոշվում է տնտեսության

կարևորագույն ցուցանիշի՝ ՀՆԱ-ի, հաշվարկման համար հիմք հանդիսացող ավելացված արժեքը: Արտադրության հաշվի ռեսուրսային մասը կազմված է՝

- *ապրանքների և ծառայությունների համախառն թողարկումից ու*
- *ապրանքների և ներմուծման զուտ հարկերից*:*

Արտադրության հաշվի օգտագործումը ներառում է միջանկյալ սպառումը և *հաշվի հաշվեկշռող հոդվածը՝ ՀՆԱ-ն, շուկայական գներով:*

Սկզբնական եկամուտների ձևավորման հաշիվն արտացոլում է արտադրության գործընթացների հետ անմիջականորեն կապված բաշխողական գործառնությունները: Հաշվի ռեսուրսային մասը կազմված է հետևյալ բաղադրիչներից.

- *ՀՆԱ շուկայական գներով,*
- *արտադրության և ներմուծման սուբսիդիաներ:*

Օգտագործումը ներառում է ՀՆԱ-ի սկզբնական բաշխման տարրերը՝

- *աշխատողների աշխատանքի վարձատրություն,*
- *արտադրության և ներմուծման հարկեր,*
- *հիմնական միջոցների սպառում,*
- *տնտեսության շահույթ:*

Հաշվեկշռող հոդվածը համախառն շահույթն է {համախառն խառը եկամուտ (□□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□, gross mixed income) } կամ զուտ շահույթը (զուտ խառը եկամուտ):

Սկզբնական եկամուտների բաշխման հաշիվն արտացոլում է տնտեսության մակարդակով եկամուտների բաշխումը և վերաբաշխումը՝ հաշվի առած այլ երկրների հետ հարաբերությունները: Այն բնութագրում է արտադրական գործունեությունից և սեփականությունից ստացված սկզբնական եկամուտների բաշխումը: Ռ-րեսուրսային մասում ցույց են տրվում ինչպես արտադրական գործունեությունից ստացված եկամուտները (տնտեսության համախառն շահույթը, աշխատողների աշխատանքի վարձատրությունը, արտադրության և ներմուծման հարկերը), այնպես էլ վերաբաշխողական գործառնությունների արդյունքում ստացված եկամուտների այլ տեսակները՝ հաշվի առած այլ երկրներից մուտքերը (եկամուտներ սեփականությունից, եկամուտներ ձեռնարկատիրությունից): Օգտագործման մեջ արտացոլվում են սուբսիդիաները, ինչպես նաև, եկամուտները սեփականությունից և ձեռնարկատիրական եկամուտները: *Հաշվի հաշվեկշռող հոդվածը սկզբնական եկամուտների սալդոն է:*

Եկամուտների երկրորդային բաշխման հաշիվը սկզբունքորեն ընդգրկում է միայն դրամական ձևով տրանսֆերտների միջոցով եկամուտների վերաբաշխումը, որը հնարավորություն

* *այստեղ և հետագայում, այս գլխի շրջանակում, կարող են հանդիպել տերմիններ, հասկացություններ, որոնք պարտադիր չէ, որ կիրառվեն Հայաստանում և ամբողջությամբ համընկնեն ազգային օրենսդրության մեջ գոյություն ունեցածի հետ, բայց բերված են միջազգայնորեն ընդունված դրույթներում:*

է տալիս վերաբաշխման գործընթացներում սահմանազատել երկու փուլ՝ *դրամական ձևով տրանսֆերտներ և բնեղեն ձևով տրանսֆերտներ*: Այդպիսի տարբերակում, տվյալ դեպքում, կիրառվում է մի կողմից՝ տնային տնտեսությունների և մյուս կողմից՝ պետական կառավարման մարմինների և տնային տնտեսությունները սպասարկող ոչ առևտրային կազմակերպությունների (SSUՈԱԿ) միջև հարաբերություններում: Սկզբնական եկամուտների սալդոյի հետ մեկտեղ, ռեսուրսների մասում արտագույվում են ընթացիկ եկամտահարկերը, հարստության վրա հարկերը և այլն, ինչպես նաև, այլ ընթացիկ տրանսֆերտները: Օգտագործման մեջ արտագույվում են տրանսֆերտների նույն տեսակները: Ընդ որում, հատվածների մի մասի համար այդպիսի տրանսֆերտները վերաբերվում են ռեսուրսներին, իսկ մյուսների համար՝ օգտագործմանը, դրանց կոնկրետ բովանդակությունը տարբերվում է՝ կախված հատվածից: *Հաշվի հաշվեկշռող հոդվածը հանդիսանում է համախառն տնօրինվող եկամուտը:*

Եկամուտների օգտագործման հաշիվն արտագույվում է տնօրինվող եկամուտը՝ որպես ռեսուրս: Օգտագործման մեջ արտագույվում է տնօրինվող եկամտի բաշխումը՝ վերջնական սպառման և կուտակման միջև: Համակարգի շրջանակում վերջնական սպառումն իրականացվում է միայն պետական կառավարման մարմինների, SSUՈԱԿ-ի և տնային տնտեսությունների կողմից: *Եկամուտների օգտագործման հաշվի համար հաշվեկշռող հոդված է հանդիսանում խնայողությունը:*

Կապիտալի հետ գործառնությունների հաշիվը նախատեսված է հիմնական և շրջանառու միջոցների իրական կուտակման գործընթացի, ոչ նյութական և ոչ ֆինանսական ակտիվների, ինչպես նաև, դրանց ֆինանսավորման աղբյուրների բնութագրման համար: Կապիտալի հետ գործառնությունների հաշվում արտագույվում են ոչ ֆինանսական ակտիվների ձեռքբերման հետ կապված գործառնությունները և հարստության վերաբաշխմանը հանգեցնող կապիտալ տրանսֆերտները: Հաշվի ռեսուրսային մասում ցույց են տրվում զուտ խնայողությունները, ստացման ենթակա, և վճարման համար նախատեսված՝ կապիտալ տրանսֆերտները, որոնք հնարավորություն են տալիս որոշելու կապիտալի զուտ արժեքի փոփոխությունները, ինչը պայմանավորված է խնայողությամբ և կապիտալ տրանսֆերտներով: Օգտագործման մեջ ցույց են տրվում ոչ ֆինանսական ակտիվներում տարբեր ձևերի ներդրումները (հիմնական միջոցների համախառն կուտակում, հիմնական կապիտալի սպառում, նյութական շրջանառու միջոցների պաշարների փոփոխություն, արժեքների ու հողի զուտ գնում և ոչ նյութական ակտիվներ): *Սույն հաշվի հաշվեկշռող հոդվածը հանդիսանում է կամ զուտ վարկավորումը (+), կամ զուտ փոխառումները, (ներգրավում) հետագայում՝ փոխառում(-), {զուտ վարկեր (+) կամ զուտ պարտքեր (-)}:*

ԱՀՀ-93 մեթոդաբանության համաձայն, ԱՀՀ-ի համակարգում ընդգրկվում է նաև ֆինանսական հաշիվը:

Ֆինանսական հաշիվ ** - դա այն հաշիվն է, որտեղ գրանցվում են ֆինանսական ակտիվների և պասիվների գործառնությունները, որոնք իրականացվում են կառուցվածքային միավորների, ինչպես նաև, կառուցվածքային միավորների ու “արտերկրի” միջև: Հաշվի ձևի մասում արտացոլվում է ձեռքբերումը՝ հանած ֆինանսական ակտիվների դուրս գրումը, իսկ այդ մասում՝ ընդունումը՝ հանած մարված պարտավորությունները: Պարտավորությունների գուտ ընդունումից հանած ֆինանսական ակտիվների ձեռքբերումը, արժեքային արտահայտությամբ հավասար է (հակառակ նշանով) գուտ վարկավորմանը (փոխառումներին), որն իրենից ներկայացնում է կապիտալի հետ գործառնությունների հաշվի հաշվեկշռող հոդված:

Ֆինանսական հաշիվը հանդիսանում է հաշիվների լրիվ հաջորդականության մեջ վերջին հաշիվը, որտեղ արտացոլվում են գործառնությունները կառուցվածքային միավորների միջև: Ի տարբերություն նախկինում դիտարկված այլ հաշիվների, ֆինանսական հաշիվը չունի հաշվեկշռող հոդված, որը կտեղափոխվի այլ հաշվի վրա: Դրա հետ մեկտեղ, ֆինանսական հաշվի սալոնն մեծությամբ հավասար է կապիտալի հետ գործառնությունների հաշվի հաշվեկշռող հոդվածին, սակայն հակառակ նշանով: Կարող են նկատվել որոշ շեղումներ, որոնք բացատրվում են տարբեր վիճակագրական աղբյուրներից օգտվելու փաստով: Այս երկու հաշիվների սալոնների հաշվարկը և համադրումը կարևորվում է նրանով, որ կապիտալի հետ գործառնությունների հաշվի սալոնն ցույց է տալիս տնտեսության հատվածների համախառն տնօրինվող եկամտի և ապրանքների և ծառայությունների ձեռք բերման համար կատարվող ծախսերի տարբերությունը, իսկ ֆինանսական հաշվի սալոնը՝ այդ տարբերությամբ պայմանավորված գուտ ֆինանսական հոսքերը:

Ֆինանսական հաշիվը հանդիսանում է կուտակումը բնութագրող հաշիվներից երկրորդը: Հաշվետու ժամանակաշրջանի սկզբից մինչև վերջ ֆինանսական ակտիվներին և պասիվներին վերաբերող ակտիվների և պասիվների հաշվեկշիռներում բոլոր փոփոխությունները պետք է պայմանավորված լինեն ֆինանսական գործառնություններով, ֆինանսական ակտիվների ծավալում այլ փոփոխություններով և վերագնահատումներով:

Ներկայացված բոլոր վերոհիշյալ հաշիվները դասակարգվում են ընթացիկ և կուտակման հաշիվների: Ընթացիկ հաշիվներն արտացոլում են ընթացիկ հաշվետու տարում ավարտվող գործառնությունները: Դրանք ընդգրկում են արտադրության հաշիվը, բաշխման հաշիվը և եկամտուտների օգտագործման հաշիվը: Կուտակման հաշիվներն արտացոլում են օբյեկտների ձեռքբերումը, օգտագործումը և դուրսգրումը, որոնք շարունակում են օգտագործվել հաջորդ ժամանակաշրջաններում: Կուտակման հաշիվներն ընդգրկում են. կապիտալի հետ գործառնությունների հաշիվը, ֆինանսական հաշիվը և ակտիվների այլ փոփոխությունների հաշիվները:

Համակարգի հաշիվներն ու աղյուսակները պարունակում են որոշակի ժամանակաշրջանում տեղի ունեցող դեպքերի հետևանքների և տնտեսական գործողությունների, ինչպես նաև այդ

** Ներկայումս Հայաստանում չի հաշվարկվում (սկսված են սխեմաների մշակման աշխատանքները՝ 2001 թ.-ից ներդրման և օգտագործման նպատակով) :

Ժամանակաշրջանի սկզբի և վերջի դրությամբ ակտիվների և պասիվների վիճակի վերաբերյալ տեղեկատվություն: Տվյալ ժամանակաշրջանի հաշիվներում և աղյուսակներում դեպքերի

հետևանքներն ու գործողությունները արտացոլող գրառումները բնութագրում են հոսքերը, իսկ նույն ժամանակաշրջանի հաշիվներում և աղյուսակներում ակտիվները և պասիվները արտացոլող գրառումները բնութագրում են պաշարները: Հոսքերի և պաշարների փոփոխության միջև գոյություն ունի անխզելի կապ: Հոսքերը չի կարելի դիտարկել առանձին, անհրաժեշտ է հաշվի առնել մինչև հոսքերի առաջացումը և դրանից հետո եղած դրությունը: Հոսքերի և պաշարների հաշվառումը պետք է համաձայնեցված լինի հաշվառումն արտացոլելու ժամանակի հետ: Համակարգն ապահովում է հոսքերի և պաշարների լիարժեք ամբողջականացումը, այլ կերպ ասած, պաշարներում փոփոխությունները կարելի է որոշակիորեն բացատրել հիմք ընդունելով հաշվառված հոսքերը:

Հոսքերի հաշիվները, կառուցվածքային հատվածների հաշիվների լրիվ հաջորդականությամբ, ներկայացված են արտադրությունը, եկամուտը և եկամտի օգտագործումը բնութագրող ընթացիկ գործառնությունների հաշիվներով և երկու հաշվեկշիռների կազմման ժամանակների միջև տեղի ունեցած, փոփոխությունների ամբողջությունն արտացոլող կուտակման հաշիվներով:

Հոսքեր. Դրանք տնտեսական հոսքեր են, որոնք արտացոլում են տնտեսական արժեքի ստեղծումը, վերափոխումը, փոխանակումը, փոխանցումը կամ վերացումը: Դրանք ունեն համապատասխան յուրահատուկ բնութագրեր (աշխատավարձ, հարկեր, տոկոսներ, կապիտալի հոսքեր և այլն):

Պաշարները բնութագրում են ակտիվների և պասիվների մեծությունը ժամանակի որոշակի պահին: Դրա հետ մեկտեղ, պաշարները կապված են հոսքերի հետ. դրանք ստեղծվում են նախորդ ժամանակաշրջանների գործառնությունների և այլ հոսքերի արդյունքում և փոփոխվում են՝ կախված դիտարկվող ժամանակաշրջանում գործառնություններից և այլ հոսքերից: Պաշարները ձևավորվում են տվյալ ակտիվի կամ պասիվի պահպանման ժամանակաշրջանում դրանց արժեքի ու ծավալի որոշակի փոփոխության պայմաններում, դրանց անընդմեջ մուտքագրման և դուրս գրման գործընթացում:

Տնտեսական հոսքերը լինում են երկու տեսակ: Հոսքերի մեծ մասը գործառնություններ են: Այն հոսքերը, որոնք ներառվում են համակարգի մեջ, բայց չունեն գործառնության բնութագիր (այսինքն, կառուցվածքային միավորների միջև փոխադրություն կամ գործողությունը մեկ կառուցվածքային միավորի շրջանակում), կոչվում են “այլ հոսքեր”: Դրանք կուտակման երկու հաշիվներն են՝ ակտիվների ծավալում այլ փոփոխությունների հաշիվը և վերագնահատման հաշիվը:

Ակտիվների այլ փոփոխությունների հաշիվներն արտացոլում են գործառնությունների հետ կապ չունեցող փոփոխությունները և դրանց մեջ տեղ գտած գրառումներն ընդգրկում են

ակտիվներում, պասիվներում և կապիտալի գուտ արժեքում ամենատարբեր տեսակի

փոփոխություններ: Դրանք վերաբաժանվում են ակտիվների ծավալում այլ փոփոխությունների հաշվի և վերագնահատման հաշվի:

Ակտիվների ծավալում այլ փոփոխությունների հաշիվ: Ակտիվների ծավալում այլ փոփոխությունների հաշիվն արտացոլում է սկզբնական և վերջնական հաշվեկշիռների միջև ընկած ժամանակահատվածում ակտիվների, պասիվների և կապիտալի գուտ արժեքի փոփոխությունը, որը չի հանդիսանում կապիտալի հետ գործառնությունների հաշվում և ֆինանսական հաշվում արտացոլվող կառուցվածքային միավորների միջև գործողությունների արդյունք, և ոչ էլ՝ հոլդինգային շահույթի և վնասի արդյունք: Ակտիվների ծավալում այլ փոփոխությունների հաշվի կառուցվածքը համանման է կուտակման այլ հաշիվների կառուցվածքին: Ակտիվների փոփոխությունն արտացոլվում է հաշվի ձախ կողմում, որտեղ առանձին ցույց են տրվում ինչպես ոչ ֆինանսական ակտիվները (արտադրված և ոչ արտադրված), այնպես էլ ֆինանսական ակտիվները: Աջ կողմում արտացոլվում է պասիվների փոփոխությունը և հաշվեկշռող հոդվածը (ակտիվների ծավալի մեջ այլ փոփոխություններով պայմանավորված՝ կապիտալի գուտ արժեքի փոփոխությունը): Հաշվեկշռող հոդվածն իրենից ներկայացնում է տվյալ հաշվում արտացոլվող տարբեր տեսակի փոփոխությունների համար կատարվող գրառումների գումարը: Ակտիվների ծավալում այլ փոփոխությունների հաշվում հաշվի է առնվում ակտիվների և պասիվների փոփոխությունները:

Վերագնահատման հաշիվը ցույց է տալիս ըստ ակտիվների և պասիվների հաշվեկրված անվանական հոլդինգային շահույթը: Անվանական հոլդինգային շահույթը որոշվում է որպես օգուտների (շահի) արժեք, որը կուտակվում է ակտիվները տնօրինողի կողմից, դրա գների փոփոխության, կամ, ավելի լայն իմաստով՝ ժամանակի ընթացքում դրա դրամական գնահատականի արդյունքում: Ակտիվի արժեքի աճի կամ պարտավորության արժեքի նվազման արդյունքում դրական փոփոխությունը հանգեցնում է գուտ արժեքի մեծացման, և հակառակը, ակտիվի արժեքի կրճատումը կամ տվյալ պարտավորությունների արժեքի աճը հանգեցնում է գուտ արժեքի նվազման: Վերագնահատման հաշվի հաշվեկշռող հոդվածը բնութագրվում է անվանական հոլդինգային շահույթով/վնասով պայմանավորված կապիտալի գուտ արժեքի փոփոխությունով: Այն որոշվում է որպես դրական և բացասական գրառումների հանրահաշվական գումար, որը բնութագրում է ինստիտուցիոնալ միավորին պատկանող բոլոր ակտիվների և պարտավորությունների անվանական փոփոխությունները:

Անվանական հոլդինգային շահույթը բաժանվում է նրկու առանձին հաշիվների՝ չնգոր հոլդինգային շահույթի և իրական հոլդինգային շահույթի:

Չնգոր հոլդինգային շահույթը որոշվում է որպես գումար, որը կհաշվեկրվեր, եթե ժամանակի ընթացքում ընդհանուր գների մակարդակի փոփոխմանը համամասնորեն, փոխվեր ակտիվի գինը: Եթե ակտիվի գինը փոխվում է այն համամասնությամբ ինչպես որ այլ ակտիվների

գները և, միջինում, նրա իրական արժեքը սղաճի ցանկացած տննայնի պայմաններում մնում է անփոփոխ, ապա այդ դեպքում չեզոք հոլդինգային շահույթը հավասար է անվանականին:

Իրական հոլդինգային շահույթը որոշվում է որպես լրացուցիչ հսկողության արժեք ռեսուրսների նկատմամբ, որոնք կուտակվում են ակտիվի տնօրինման հետ կապված, ընդհանուր տնտեսության մակարդակով՝ ապրանքների և ծառայությունների գների նկատմամբ ակտիվի գնի փոփոխության արդյունքում: Ակտիվի իրական հոլդինգային շահույթը, դա տվյալ ակտիվի անվանական և չեզոք հոլդինգային շահույթի տարբերությունն է, և նա ինքնին հանդիսանում է տնտեսական կարևոր փոփոխական, քանի որ այն ավելացնում կամ նվազեցնում է ակտիվները տնօրինողների գնողունակությունը:

Անվանական հոլդինգային շահույթի հաշվարկի ժամանակ ակտիվների ձեռք բերման և դուրս գրման արժեքը պետք է գնահատվի այնպես, ինչպես կապիտալի հաշվում և ֆինանսական հաշվում, որպեսզի ապահովվի համաձայնեցումն ամբողջ համակարգում:

Ակտիվների ու պասիվների հաշվեկշիռը եզրափակում է համակարգի հաջորդական հաշիվները, ցույց տալով արտադրության, եկամուտների բաշխման և օգտագործման, ինչպես նաև կուտակման հաշիվների արդյունքային մեծությունները: Ակտիվների ու պասիվների հաշվեկշիռը ցույց է տալիս կառուցվածքային միավորների կամ հատվածների սեփականության տակ գտնվող տնտեսական ակտիվների արժեքը և դրանց ֆինանսական պարտավորությունները որոշակի պահին (սովորաբար, հաշվետու ժամանակաշրջանի սկզբի կամ վերջի դրությամբ): Դա կազմվում է ամբողջ տնտեսության և կառուցվածքային հատվածների համար:

Հաշվեկշիռի ձախ կողմում արտացոլվում են տնտեսական ակտիվների տարբեր տեսակներ: Դրանց են վերաբերում այնպիսի տնտեսական օբյեկտներ, որոնց վրա տարածվում է սեփականության (անհատական կամ կոլեկտիվ) իրավունքը և դրանց օգտագործումից կամ տնօրինումից որոշակի ժամանակաշրջանի ընթացքում կարելի է ստանալ տնտեսական օգուտ: Օրինակ, արտադրության մեջ շենքերի կամ սարքավորումների օգտագործումից կարելի է ստանալ եկամուտ՝ շահույթի տեսքով, այլ միավորներին տրամադրված ֆինանսական ակտիվներից կամ ոչ արտադրական ոչ ֆինանսական ակտիվների (հողի, բնական ռեսուրսների և այլն)՝ օգտագործման համար տրամադրումից՝ եկամուտ սեփականությունից: Որոշ ակտիվներ օգտագործում են որպես արժեքների պահպանման միջոց:

Հաշվեկշիռի աջ կողմում արտացոլվում են ֆինանսական պարտավորություններ՝ ըստ ֆինանսական գործիքների, և հաշվեկշռող հողվածը՝ դա սեփական կապիտալի զուտ արժեքն է: Այն որոշվում է որպես ակտիվների և պարտավորությունների արժեքների միջև տարբերություն և բնութագրում է որոշակի պահին կառուցվածքային հատվածի ունեցվածքի կամ երկրի ազգային հարստության արժեքը:

Տնտեսական ակտիվների դասակարգումն ընդգրկում է ոչ ֆինանսական ակտիվներ (արտադրական և ոչ արտադրական ակտիվներ) և ֆինանսական ակտիվներ (մոնետար ոսկի, կանխիկ դրամ և դեպոզիտներ, արժեթղթեր, բացի բաժնետոմսերից, փոխառություն և այլն):

Ակտիվների, պարտավորությունների և սեփական կապիտալի արժեքների փոփոխությունը, դա հաշվետու ժամանակաշրջանում տնտեսական գործառնությունների (արտադրություն, առք ու վաճառք, անհատույց տրամադրում) արդյունքում, ինչպես նաև այդպիսին չհանդիսացող գործունեության կամ երևույթի արդյունքում (օգտակար հանածոների հայտնաբերում, պատերազմ, բնական աղետներ, սղաճ) տեղի ունեցող փոփոխությունն է: Կուտակման հաշիվներում այս փոփոխություններն արտացոլվում են հետևյալ ձևով՝

1) կապիտալի հետ գործառնությունների հաշվում և ֆինանսական հաշվում արտացոլվում է ակտիվների արժեքի փոփոխությունը՝ կապված տնտեսական գործառնությունների հետ,

2) այլ փոփոխությունների հաշիվներում արտացոլվում է ակտիվների արժեքի փոփոխությունը, որը չի հանդիսանում գործառնությունների արդյունք: Այդ հաշիվները ներառում են.

ա. ակտիվների ծավալում այլ փոփոխությունների հաշիվ, որտեղ արտացոլվում է ակտիվների

մուտքագրման կամ դուրս գրման արդյունքում ակտիվների արժեքի փոփոխությունը,

բ. վերագնահատման հաշիվ, որտեղ արտացոլվում է գների փոփոխության արդյունքում ակտիվների արժեքի փոփոխությունը:

Ընդհանուր առմամբ ակտիվների փոփոխության մեթոդաբանությունը հետևյալն է.

ակտիվի արժեքը հաշվետու ժամանակաշրջանի սկզբին՝

գումարած հաշվետու ժամանակաշրջանի գործառնությունների արդյունքում (կապիտալի հետ գործառնությունների հաշվի և ֆինանսական հաշվի տվյալներով, որտեղ արտացոլվում են գործառնությունները ֆինանսական և ոչ ֆինանսական ակտիվների հետ) ձեռք բերված ակտիվի արժեք հանած դուրս գրված ակտիվի արժեքը,

գումարած ակտիվների ծավալում այլ փոփոխությունների արժեքը (ակտիվների ծավալում այլ փոփոխությունների հաշվի տվյալներով),

գումարած համապատասխան ժամանակաշրջանում ակտիվի արժեքի գնի փոփոխության արդյունքում ակտիվի արժեքի անվանական աճը կամ նվազումը, այսինքն դրական կամ բացասական հոլդինգային շահույթը (վերագնահատման հաշվի տվյալներով),

հավասար է ակտիվի արժեքը հաշվետու ժամանակաշրջանի վերջին:

Նմանատիպ փոխադարձ կապեր գոյություն ունեն նաև ֆինանսական պարտավորությունների և սեփական կապիտալի զուտ արժեքի միջև:

2.1.3 Հասկացություններ և դասակարգումներ

ԱՀՀ-ի բովանդակությունը կախված է ոչ միայն հաշիվների կառուցվածքից, այլ նաև այն բանից, թե՞ տնտեսական հաշվառման մանրամասնված համակարգը ներկայացնող հաշվի մեջ մտած հոդվածները ինչպես են որոշվում և դասակարգվում: Համակարգում ընդունված հասկացությունները և դասակարգումները զգալի ազդեցություն են թողնում համապատասխան տվյալների և դրաց մեկնաբանման հնարավոր եղանակների օգտագործման վրա:

Արտադրության ոլորտի շրջանակը (սահմանը): Արտադրական գործունեությունը դասակարգման համար ունի առաջնային նշանակություն: Արտադրությունը Համակարգում ընդունված է հասկանալ որպես ֆիզիկական գործընթաց, որն իրականացվում է կառուցվածքային միավորների պատասխանատվությամբ, վերահսկմամբ և կառավարմամբ, որտեղ աշխատանքը և ակտիվներն օգտագործվում են ծախսվող ապրանքներն ու ծառայություններն այլ ապրանքների և ծառայությունների թողարկման վերածելու համար: Ընդ որում, ենթադրվում է, որ ապրանքների և ծառայությունների ձևով թողարկված արտադրանքը կարող է վաճառվել շուկայում կամ տրամադրվել այլ միավորի՝ անվճար կամ վճարի դիմաց: Համակարգում արտադրության սահմանը ներառում է ողջ արտադրանքի արտադրությունը, որը փաստորեն նախատեսված է շուկայում վաճառելու կամ փոխանակելու համար: Բացի այդ, արտադրության ոլորտն ընդգրկում է նաև պետական կառավարման մարմինների կամ ՏՏՈԱԿ-ի կողմից տնային տնտեսություններին կամ հասարակությանը տրամադրված ողջ ապրանքները և ծառայությունները: Ապրանքների, ինչպես նաև ծառայությունների՝ որպես արտադրանք (թողարկում) բնութագրելու համար, հիմք է հանդիսանում ապրանքայնության չափանիշը:

Արտադրության սահմաններում ներառվում է նաև տնային տնտեսությունների արտադրական գործունեությունը: Այն ընդգրկում է բոլոր ապրանքների արտադրությունը, անկախ այն բանից՝ վաճառվել են դրանք, թե՞ ոչ, ներառյալ բնակչության օժանդակ տնտեսություններից ստացված գյուղատնտեսական արտադրանքը, սեփական ուժերով կատարված շինարարությունը և տարբեր ծառայությունները, այդ թվում՝ առևտրային, միջնորդական և այլն: Տնային տնտեսությունների կողմից անձնական սպառման (տնային ծառայություններ) համար արտադրված ծառայությունները չեն ընդգրկվում արտադրության սահմաններում, բացառությամբ՝ անձնական կացարաններում բնակվելու համար պայմանականորեն հաշվարկված եկամուտների:

ԱՀՀ-93-ում արտադրության սահմաններն որոշվում են որպես ազգային տնտեսությունում (ներառյալ տվյալ երկրում տնտեսական հետաքրքրություն ունեցող և մշտական հիմունքներով

գործող օտարերկրյա և համատեղ ձեռնարկությունների գործունեությունը) ապրանքներ և ծառայություններ արտադրող միավոր-ռեզիդենտների գործունեություն: Արտադրական գործունեությունը հանդիսանում է հիմնարար և ընդգրկում է շուկայական և ոչ շուկայական (տնտեսական նշանակություն չունեցող և պահանջարկի վրա որոշակիորեն չազդող գներով կամ անվճար իրացվող) ապրանքներ և ծառայություններ արտադրող ձեռնարկությունները:

Որոշ բնական գործընթացներ կարող են դիտարկվել կամ չդիտարկվել որպես արտադրություն՝ կախված պայմաններից, որտեղ դրանք ընթանում են: Որպեսզի այս կամ այն գործունեությունը համարվի արտադրական, անհրաժեշտ պայման է հանդիսանում, արտադրվող արտադրանքի նկատմամբ սեփականության իրավունքից օգտվող որևէ կառուցվածքային միավորի սեփական նախաձեռնությամբ, պատասխանատվությամբ և վերահսկողությամբ դրա իրականացումը: Օրինակ, բաց ծովում ձկնային ռեսուրսների բնական աճը չի դիտարկվում որպես արտադրություն, քանզի այդ գործընթացը չի կառավարվում ոչ մի կառուցվածքային միավորի կողմից, իսկ ձուկը չի պատկանում ոչ մի կառուցվածքային միավորի: Մյուս կողմից, ձկան աճեցումը ձկնաբուծական տնտեսություններում համարվում է արտադրության նույնպիսի գործընթաց, ինչպես անասունների բազմացումը:

Համակարգում արտադրության շրջանակի (սահմանների) ընդգրկումն ունի արտադրության հաշվի սահմաններից գատ նաև այլ նշանակություն: Արտադրության ոլորտի սահմանները որոշում են հաշվի առնվող ավելացված արժեքի գումարը և, հետևաբար, արտադրության արդյունքում ձևավորվող եկամտի ընդհանուր գումարը:

Արտադրության ոլորտի համակարգում ընդգրկվում է նաև ապօրինի արտադրության վերաբերյալ տեղեկատվությունը: Գոյություն ունի ապօրինի արտադրության երկու տեսակ.

ա) ապրանքների և ծառայությունների արտադրություն, որոնց վաճառքը և տարածումը, ինչպես նաև դրանց տնօրինումն արգելված է օրենքով (թմրադեղեր, զենք և այլն),

բ) սովորաբար օրինականությանը համապատասխանող արտադրական գործունեություն, որը ձեռք է բերում ոչ օրինական բնույթ, եթե իրականացվում է դրա լիազորությունները չունեցող արտադրողների կողմից (բժշկական ծառայություններ՝ մատուցված չարտոնագրված բժիշկների կողմից):

Արտադրության սահմաններում ընդգրկվում է նաև թաքնված արտադրությունը: Թաքնված արտադրությունը կարող է միանգամայն օրինական լինել, սակայն, դրա հետ մեկտեղ, պետական մարմիններից գիտակցաբար այն թաքցվում է հետևյալ պատճառներով.

ա) եկամտահարկի, ավելացված արժեքի հարկի կամ այլ հարկերի վճարումից խուսափելու,

բ) սոցիալական ապահովագրության համար վճարներից խուսափելու,

գ) որոշ օրինականացված չափանիշներ խախտելու, թաքցնելու, օրինակ՝ նվազագույն աշխատավարձը,

դ) որոշակի վարչական ընթացակարգերից խուսափելու (այնպիսիք, ինչպիսիք են՝ վիճակագրական հարցաթերթերի կամ հաշվետվությունների այլ ձևերի լրացումը):

Արտադրական միավորները, որոնք ընդգրկված են այդպիսի թաքցվող (ընդհատակյա) գործունեության մեջ, ձևավորում են, այսպես կոչված, "ստվերային" տնտեսությունը: Համակարգում անհրաժեշտություն չկա ճշգրիտ սահման անցկացնել "ստվերային" և ապօրինի արտադրությունների միջև, քանի որ երկու տեսակներն էլ, ամեն դեպքում, ընդգրկվում են արտադրության ոլորտում:

Սպառման ոլորտի շրջանակը (սահմանը): Սպառման ոլորտի սահմանը որոշում է արտադրության միջոցով ձևավորվող եկամուտների ընդհանուր գումարը: Համանմանորեն՝ սպառման ոլորտի սահմանը պայմանավորում է վերջնական սպառմանն ուղղված տնային տնտեսությունների ծախսերում ընդգրկվող ապրանքների և ծառայությունների տեսականին: Այդ ծախսերն ընդգրկում են նաև տնային տնտեսությունների կողմից արտադրված և սպառված գյուղատնտեսական արտադրանքի գնահատված արժեքը, բնակելի կացարանների սեփականատերերի կողմից սպառվող բնակարանային ծառայությունների արժեքը, որը, սակայն, չի ընդգրկում սեփական ուժերով կատարած տրանսպորտային միջոցների վերականգնման և պահպանման, երկարաժամկետ օգտագործման տնտեսական ապրանքների, բնակարանների մաքրման, երեխաներին խնամելու և դաստիարակելու, ինչպես նաև, անձնական վերջնական սպառման համար արտադրված համանման ծառայությունների արժեքը:

Ազգային տնտեսության շրջանակը (սահմանը): Համակարգի հաշիվները կազմվում են կառուցվածքային միավոր-ռեզիդենտների համար, խմբավորված՝ ըստ հատվածների և ենթահատվածների:

Ռ-ռեզիդենտ հասկացությունը նույնն է, ինչը և օգտագործվում է ԱՀՀ-ի վճարային հաշվեկշիռի հրահանգներում:

Կառուցվածքային միավորը տվյալ երկրի տնտեսությունում համարվում է ռեզիդենտ, եթե այդ տարածքում է գտնվում նրա տնտեսական շահերի կենտրոնը, այսինքն՝ եթե նա զբաղվում կամ նախատեսում է զբաղվել տնտեսական գործունեության որևէ տեսակով, անորոշ ժամանակով կամ երկարաժամկետ իրականացում է մեծածավալ մասշտաբների գործառնություններ (սովորաբար այն հավասարեցվում է մեկ տարվա): Երկրի ՀՆԱ-ն հավասար է բոլոր այն կառուցվածքային ռեզիդենտ-միավորների համախառն ավելացված արժեքի գումարին, որոնք զբաղվում են արտադրությամբ (գումարած գուտ հարկերը): Այդ մեծությունը պարտադիր չէ, որ համահավասար լինի երկրի ազգային տնտեսության աշխարհագրական սահմաններում իրականացվող երկրի ողջ արտադրական գործունեության համախառն ավելացված արժեքի գումարին: Կառուցվածքային ռեզիդենտ-միավորների արտադրության մի մասը կարող է իրականացվել արտերկրում, և

հակառակը՝ արտադրության մի մասը, որն իրականացվում է նրկրի տնտեսության սահմաններում, վերագրվում է արտերկրյա կառուցվածքային միավորներին:

2.1.4 Դասակարգման սկզբունքը և հիմնական տեսակները (կատեգորիաները)

Ազգային հաշիվների համակարգն ընդգրկում է մի շարք դասակարգումներ, որոնք հայտնի չափով կազմում են հաշիվների հիմքը և թույլ են տալիս ընդգրկել տարբեր տեսակետներ՝

ա) կառուցվածքային միավորներ և հատվածներ,

բ) գործառնություններ և այլ հոսքեր,

գ) գործունեության տեսակներ (հաստատություններ), ճյուղեր:

Կառուցվածքային միավորներ հանդիսանում են տնտեսական այն միավորները, որոնք ընդունակ են տիրապետել ակտիվներին և իրենց անունից ստանձնել պարտավորություններ: Դրանք կարող են զբաղվել գործառնությունների բոլոր տեսակներով և տնտեսական գործունեության բոլոր տեսակետներից հանդիսանալ որոշումներ ընդունելու կենտրոններ: Կախված իրենց հիմնական ֆունկցիաներից, վարքից և նպատակից, կառուցվածքային միավորները խմբավորվում են ըստ հիմնական կառուցվածքային հատվածների: Հատվածն իրենից ներկայացնում է իրագործվող ֆունկցիաների և ֆինանսավորման աղբյուրների տեսանկյունից միատարր կառուցվածքային միավորների համակցություն:

Տարբերակվում են ազգային տնտեսության հետևյալ հինգ հատվածները՝

- ոչ ֆինանսական ձեռնարկություններ (կորպորացիաներ),*
- ֆինանսական հիմնարկներ,*
- պետական կառավարման մարմիններ,*
- տնային տնտեսությունները սպասարկող ոչ առևտրային կազմակերպություններ,*
- տնային տնտեսություններ:*

Ոչ ֆինանսական ձեռնարկությունները կառուցվածքային միավորներ են, որոնք գլխավորապես զբաղված են շուկայական ապրանքների և ոչ ֆինանսական ծառայությունների արտադրությամբ:

Ֆինանսական հիմնարկները կառուցվածքային միավորներ են, որոնք հիմնականում զբաղվում են ֆինանսական միջնորդությամբ կամ օժանդակ ֆինանսական գործունեությամբ:

Պետական կառավարման մարմինները կառուցվածքային միավորներ են, որոնք իրենց քաղաքական գործունեությանը և տնտեսության կարգավորման դերի կատարմանը զուգընթաց,

արտադրում են առավելապես ոչ շուկայական ծառայություններ՝ անհատական կամ կոլեկտիվ սպառման համար, ինչպես նաև, վերաբաշխում են եկամուտներն ու հարստությունը:

Տնային տնտեսությունները սպասարկող ոչ առևտրային կազմակերպություններն իրավաբանական անձինք են, որոնք գլխավորապես զբաղվում են տնային տնտեսությունների համար ոչ շուկայական ծառայությունների արտադրությամբ: Դրանց կարգավիճակը թույլ չի տալիս այդ կազմակերպությունները ստեղծող միավորների համար լինել եկամտի, շահույթի կամ այլ ֆինանսական շահի աղբյուր: Այդ կազմակերպությունների հիմնական միջոցները գոյանում են տնային տնտեսությունների կամավոր մուծումներից:

Տնային տնտեսություններն անձանց ոչ մեծ խումբ է, որոնք բնակվում են միևնույն կացարանում, միավորում իրենց հարստությունը և եկամուտը կամ դրա մի մասը, և որոնք միասին սպառում են ապրանքների և ծառայությունների որոշ տեսակներ, հիմնականում՝ կացարանը և սննդամթերքը: Տնային տնտեսությունների հատվածում ներառված միավորները մասնակցում են արտադրությանը՝ տրամադրելով իրենց աշխատուժը և ձեռք են բերում ապրանքներ և ծառայություններ՝ շուկայում: Բացի դրանից, տնային տնտեսությունները նրբեմն հանդիսանում են մանր, ոչ կորպորատիվ ձեռնարկությունների (ֆերմաներ, ընտանեկան ռեստորաններ, խանութներ և այլն) սեփականատերեր: Այդ ոչ կորպորատիվ ձեռնարկություններն արտադրում են ապրանքներ և ծառայություններ՝ շուկայում վաճառքի համար, բայց, մասնավորապես, նաև սեփական սպառման համար: Ոչ կորպորատիվ ձեռնարկությունների գործունեության ֆինանսական արդյունքը հանդիսանում է խառը եկամուտը, որը ներառում է ինչպես շահույթի տարրեր, այնպես էլ աշխատանքի վարձատրություն:

Վերը թվարկված հատվածների փոխադարձ կապն այլ երկրների հետ արտացոլելու նպատակով ձևավորվում է պայմանական հատված՝ "արտերկիր", որը միավորում է բոլոր կառուցվածքային միավոր- ոչ ռեզիդենտներին այն մասում, որտեղ դրանք փոխհամագործակցում են ազգային տնտեսության ռեզիդենտների հետ:

Գործառնություններ և այլ հոսքեր: Գործառնությունը կառուցվածքային միավորների միջև կատարվող տնտեսական հոսք է: Կառուցվածքային միավորները և դրանց անդամները կատարում են տնտեսական ֆունկցիաներ: Այդ գործողությունների արդյունքում ծագում են տնտեսական հոսքեր, որոնք ոչ միայն կոնկրետ բնութագիր ունեն, այլև հանգեցնում են տնտեսական արժեքի ստեղծման, վերաձևավորման, փոխանակման, փոխանցման կամ ոչնչացման: Տնտեսական արժեքը կարող է ընդունել կոնկրետ օբյեկտների սեփականության իրավունքի կամ ոչ նյութական ակտիվների ձև: Տնտեսական գործողությունների մեծ մասը ձեռնարկվում են կառուցվածքային միավորների փոխադարձ համաձայնությամբ, ինչպես նաև, որոշ դեպքերում, կարող են վերաբերվել միայն մեկ կառուցվածքային միավորի (օրինակ, սեփական արտադրության միջոցով հիմնական կապիտալի կուտակումը): Գործառնությունները և այլ հոսքերը ստորաբաժանվում են.

ա) գործառնություններ ապրանքների և ծառայությունների հետ, որոնք բնութագրում են ապրանքների և ծառայությունների ստեղծումը (արտադրանք) և օգտագործումը (միջանկյալ սպառում, կուտակում),

բ) բաշխողական գործառնություններն իրենցից ներկայացնում են գործառնություններ, որոնց միջոցով ավելացված արժեքը բաշխվում է աշխատուժի, կապիտալի և պետական կառավարման մարմինների միջև, ինչպես նաև, գործառնություններ՝ կապված եկամուտների և հարստության վերաբաշխման հետ,

գ) գործառնություններ ֆինանսական գործիքների հետ (կամ ֆինանսական գործառնություններ), որոնք վերաբերվում են ֆինանսական ակտիվների գուտ ձեռքբերմանը կամ ֆինանսական գործիքներից յուրաքանչյուր տեսակի նկատմամբ գուտ պարտավորությունների ընդունմանը:

դ) կուտակումը բնութագրող այլ գրառումներ, որոնք ընդգրկում են նախկինում հաշվի չառնված գործառնությունները և այլ տնտեսական հոսքերը, փոխում են ակտիվների կամ պասիվների քանակը կամ արժեքը (հիմնական կապիտալի սպառում, տնտեսական և ոչ տնտեսական բնույթի այլ տնտեսական հոսքեր՝ օգտակար հանածոների հայտնաբերում կամ պաշարների սպառում, գների փոփոխության հետևանքով տնտեսական ակտիվների և պարտավորությունների արժեքի փոփոխություն՝ որպես պաշարներ դրանց պահպանման ընթացքում, տարերային աղետների հետևանքներ):

Գործունեության տեսակներ (հաստատություններ), ճյուղեր: Ազգային հաշիվներում, ապրանքներ և ծառայություններ արտադրողի դերում հանդես եկող կառուցվածքային միավորների առանձնացման համար ընդունված է կիրառել "ձեռնարկություն" տերմինը: Ձեռնարկությունը հիմնվում է իր կողմից իրականացվող գործունեության տեսակի վրա: Յուրաքանչյուր ձեռնարկություն ունի գործունեության մեկ կամ մի քանի տեսակ: Ձեռնարկությունները խմբավորվում են հիմնական գործունեության տեսակով, հետո միավորվում են "ճյուղի" մեջ: **Ճյուղը** բնորոշվում է որպես հաստատությունների, այսինքն՝ ձեռնարկությունների կամ դրանց ստորաբաժանումների համակցություն, որոնք գտնվում են միևնույն վայրում, զբաղվում են արտադրական գործունեության մեկ տեսակով կամ որոնց հիմնական գործունեությանը բաժին է ընկնում ավելացված արժեքի մեծ մասը: Արտադրական գործունեության միաժամանակ մի քանի տեսակներով զբաղվող ձեռնարկությունները բաժանվում են հաստատությունների: Ձեռնարկությունից՝ հաստատության տեսքով որոշակի գործունեության տեսակի առանձնացման անհնարինության դեպքում այն հաշվառվում է հիմնական գործունեության հետ միասին:

Գործունեության բաժանումը տեսակների իրականացվում է գործունեության հիմնական ցուցանիշների՝ արտադրության ծավալի (թողարկում), ծախսերի, աշխատողների թվաքանակի և այլնի հիման վրա:

2.1.5. ԱՏՏ-ի հիմնական գուցանիշները և դրանց հաշվարկի եղանակները

Ապրանքների և ծառայությունների **թողարկումն** իրենից ներկայացնում է հաշվետու ժամանակաշրջանում ազգային տնտեսության ռեզիդենտ-միավորների արտադրական գործունեության արդյունք հանդիսացող ապրանքների և ծառայությունների գումարային արժեքը (հիմնական գներով): Իրացված ապրանքներն ու ծառայությունները թողարկման մեջ են ներառվում փաստացի իրացման արժեքով, իսկ չիրացված պատրաստի արտադրանքը և անավարտ արտադրությունը՝ միջին շուկայական գներով:

Բանկերի արտադրանքի թողարկումը բաղկացած է երկու մասից՝ բանկերի կողմից մատուցված ծառայությունների (հաշիվների վարում և այլն) դիմաց վճարներից և պայմանականորեն հաշվարկված արտադրանքից, որը չափվում է որպես բանկերի կողմից տրամադրված և ստացված վարկերի և դեպոզիտների տոկոսների տարբերություն:

Ապահովագրական կազմակերպությունների համար թողարկումը ապահովագրական կազմակերպությունների ստացած ապահովագրավճարների (պրեմիաների) և ապահովագրական հատուցումների միջև եղած տարբերությունն է:

Առևտրում թողարկումը որոշվում է որպես առևտրական հավելվածների (վրադիրների, զեղչերի) գումար:

Բնակարանային տնտեսությունում շուկայական ծառայություններին սովորաբար վերաբերվում են տեղական ինքնակառավարման մարմինների (տեղական խորհուրդներ), բնակարանային շինարարական կոոպերատիվների բնակելի ֆոնդերին ուղղված, բնակտարածքը վարձակալության և ենթավարձակալության տալու հետ կապված ծառայությունները: Շուկայական ծառայությունների թողարկումը ձևավորվում է պայմանագրով սահմանված փաստացի վարձից, վարձման և վարձակալական վճարից (բնակարանային և վարձակալական վճարներ) և բնակարանային ու բնակարանային շինարարական կոոպերատիվների շահագործման ծախսերի վճարների չափից:

Ոչ շուկայական բնակարանային ծառայություններ են համարվում վարչական, հասարակական կազմակերպությունների սեփականությունը հանդիսացող բնակֆոնդի գծով ծառայությունները, ինչպես նաև սեփական տանը բնակվելու ծառայությունները: Այս ծառայությունների թողարկման ծավալը գնահատվում է բնակֆոնդի սպասարկման ծախսերի մեծությամբ՝ բացառելով վարձավճարն ու բնակվարձը:

Ոչ շուկայական ծառայությունները ճյուղերի մեծ մասում գնահատվում են ինքնարժեքով, այսինքն, այդ ծառայությունների մատուցման համար կատարված փաստացի ընթացիկ ծախսերով գումարած հիմնական կապիտալի սպառումը: Ընթացիկ ծախսերին են վերաբերվում աշխատավարձը, նյութական ծախսերը, այն ծառայությունների դիմաց վճարները, որոնք կատարվել են արտադրության գործընթացում: Կապիտալ ծախսերը, այդ թվում՝ կապիտալ նորոգմանն ուղղված ծախսերը, ընթացիկ ծախսերին չեն վերաբերվում:

Միջանկյալ սպառումը կազմված է ապրանքների և ծառայությունների արժեքից, որոնք հաշվետու ժամանակաշրջանում ամբողջությամբ սպառվում կամ վերափոխվում են արտադրության ընթացքում: Միջանկյալ սպառման մեջ չի մտնում հիմնական կապիտալի սպառումը:

Միջանկյալ սպառման կազմում առանձին դիրքով ներառվում են ֆինանսական միջնորդների (բանկերի) անուղակիորեն չափվող ծառայությունների թողարկումը: Տեսականորեն, բանկերի ծառայությունները պետք է ներառվեն այն ճյուղերի միջանկյալ սպառման մեջ, որոնք փաստորեն սպառում են այդ ծառայությունները: Սակայն, մեծամասամբ, այդպիսի հաշվարկի համար անհրաժեշտ տեղեկատվությունը բացակայում է: Այդ պատճառով, համաշխարհային պրակտիկայում ընդունված է ապրանքներ արտադրող կամ ծառայություններ մատուցող բոլոր մնացած ճյուղերի հետ մեկտեղ հաշվարկի մեջ ներառել պայմանական միավոր, որի միակ տնտեսական ֆունկցիան հանդիսանում է բանկային այն ծառայությունների սպառումը, որոնք հնարավոր չէ հաշվի առնել ճյուղերի միջանկյալ սպառման կազմում:

Համախառն ավելացված արժեքը հաշվարկվում է ճյուղային մակարդակով՝ որպես ապրանքների և ծառայությունների թողարկման ու միջանկյալ սպառման տարբերություն: "Համախառն" տերմինը ցույց է տալիս, որ ցուցանիշն իր մեջ ներառում է հիմնական կապիտալի արժեքի սպառումն արտադրության գործընթացում:

Ապրանքների և ներմուծման գուտ հարկեր: Ապրանքների հարկերը ներառում են այն հարկերը, որոնց չափերն ուղղակիորեն կախված են թողարկված արտադրանքի և մատուցված ծառայությունների արժեքից: Դրանց թվին են դասվում ավելացված արժեքի հարկը, ակցիզային հարկը և այլն: Ներմուծման հարկը դա ներմուծվող ապրանքներից և ծառայություններից գանձվող հարկն է: "Գուտ" տերմինը նշանակում է, որ հարկերը ցույց են տրվում առանց համապատասխան սուբսիդիաների: Սուբսիդիաները պետական բյուջեից որոշակի ապրանքների ու ծառայությունների արտադրության նպատակով ձեռնարկություններին տրամադրվող անհատույց ընթացիկ վճարներն են:

Համախառն ներքին արդյունքն արտադրության փուլում ստացվում է ճյուղերի համախառն ավելացված արժեքի գումարման ճանապարհով: Համախառն ներքին արդյունքը հաշվարկվում է շուկայական գներով, այսինքն, իր մեջ ներառում է նաև ապրանքների և ներմուծման "գուտ" հարկերը:

Վարձու աշխատողների աշխատանքի վարձատրությունն որոշվում է հաշվետու ժամանակաշրջանում վարձու աշխատողների կատարած աշխատանքների համար գործատուի կողմից դրամական կամ բենեֆեն ձևով վճարած բոլոր վարձատրությունների գումարով: Վարձու աշխատողների աշխատանքի վարձատրությունը հաշվառվում է հաշվեգրված գումարներով և իր մեջ ընդգրկում է նաև սոցիալական ապահովագրության վճարները, ներառյալ՝ պետական կենսաթոշակային հիմնադրամի, զբաղվածության հիմնադրամի, բնակչության սոցիալական ապահովության և պարտադիր բժշկական ապահովագրության հիմնադրամի հատկացումները,

եկամտահարկի և այլ վճարները, որոնք ենթակա են վճարման վարձու աշխատողների կողմից, եթե նույնիսկ դրանք, վարչարարական կամ այլ պատճառներից ելնելով, պահվում են գործատուի կողմից և վճարվում սոցիալական ապահովագրության մարմիններին, հարկային ծառայություններին և այլոց՝ վարձու աշխատողների անունից:

Արտադրության այլ հարկերը բաղկացած են այն բոլոր հարկերից, որոնցով արտադրության գործընթացին իրենց մասնակցության ընթացքում հարկվում են ձեռնարկությունները, բացի ապրանքների հարկերից:

Այդպիսի հարկերի չափերն ուղղակիորեն կախված չեն արտադրության ծավալներից և շահութաբերությունից: Դրանք չեն ներառում նաև ձեռնարկությունների ստացած շահույթի կամ այլ եկամուտների վրա հարկերը: Արտադրության այլ հարկերից են աշխատանքային ռեսուրսների հարկը, հողի, արտադրության մեջ օգտագործվող շենքերի և շինությունների պարբերական հարկերը, հիմնական միջոցների հարկը, ձեռնարկատիրական և մասնագիտական արտոնագրերը, գերբային հավաքները և այլն:

Տնտեսության համախառն (զուտ) շահույթն իրենից ներկայացնում է ավելացված արժեքի այն մասը, որը մնում է արտադրողներին վարձու աշխատողների աշխատանքի վարձատրության և արտադրության ու ներմուծման զուտ հարկերի հետ կապված ծախսերը վճարելուց հետո: Այս հոդվածը հաշվում է արտադրությունից ստացված շահույթը (կամ վնասը)՝ մինչև սեփականությունից ստացված եկամուտների հաշվառումը (ներառումը): Տնտեսության զուտ շահույթը հավասար է՝ տնտեսության համախառն շահույթ՝ հանած հիմնական կապիտալի սպառում:

Տնային տնտեսություններին պատկանող ոչ կորպորատիվ ձեռնարկությունների համար, որոնցում տնային տնտեսության անդամները կարող են աշխատել՝ առանց աշխատավարձ ստանալու, այս հոդվածը պարունակում է աշխատանքի դիմաց փոխհատուցման (վճարման) տարր, որն անհնար է տարանջատել ձեռնարկատիրոջ կամ սեփականատիրոջ եկամուտներից: Այս դեպքում այն կոչվում է խառը եկամուտ:

Հիմնական կապիտալի սպառումն իրենից ներկայացնում է հաշվետու ժամանակաշրջանում ֆիզիկական և բարոյական մաշվածքի և պատահական վնասվածքի արդյունքում հիմնական կապիտալի արժեքի նվազում (այսինքն, հրդեհների, փոթորիկների, մարդկային սխալի պատճառով առաջացած վթարների և այլնի հետևանքով արտադրության մեջ օգտագործվող ակտիվներին պատճառած վնասը և այլն): Այստեղ չեն ներառվում ռազմական գործողությունների և տարերային լուրջ աղետների արդյունքում կրած կորուստները):

Հիմնական կապիտալի սպառումը պետք է հաշվարկվի նրա բոլոր տեսակների համար, ելնելով հիմնական կապիտալի ծառայության փաստացի ժամկետներից, և ընթացիկ վերականգնողական արժեքներով գնահատումից, այսինքն հաշվետու ժամանակաշրջանի գներով, որոնք օգտագործվում են թողարկման և միջանկյալ սպառման գնահատման ժամանակ: Դրա համար կարող է օգտագործվել «անընդմեջ գույքագրման» եղանակը:

Ներկայումս, գործնական պատճառներով, հիմնական կապիտալի սպառումը կարող է որոշվել տարբեր ճանապարհներով:

Եթե ամեն տարի անցկացվում է հիմնական միջոցների և դրանց մաշվածության արժեքի վերագնահատում, կարելի է անմիջապես օգտագործել հիմնական միջոցների հաշվեկշռի տվյալները:

Եթե ամեն տարի չի անցկացվում հիմնական միջոցների վերագնահատում, ապա հիմնական կապիտալի սպառումը կարելի է հաշվարկել որպես հաշվետու ժամանակաշրջանում ճյուղերի թողարկման (ընթացիկ գներով) և մի հարաբերության արտադրյալ, որտեղ այդ հարաբերությունն իրենից ներկայացնում է հիմնական միջոցների հաշվեկշռից մաշվածության մեծության ու համապատասխան ճյուղի թողարկման հարաբերություն: Սովորաբար հիմք է ընդունվում բարձր սղաճի ժամանակաշրջանին (օրինակ, 1989-1991թթ.) նախորդող ժամանակաշրջանում ձևավորված միջին հարաբերությունը:

Սեփականությունից ստացված եկամուտներն այն եկամուտներն են, որոնք ստացվում կամ վճարվում են կառուցվածքային միավորի կողմից օգտագործման նպատակով տրամադրված ֆինանսական, հողի և այլ ոչ ֆինանսական, ոչ արտադրական ակտիվների (ընդերք և այլ բնական ակտիվներ, պատենտ, արտոնագիր և այլն) արդյունքում:

Սկզբնական եկամուտների սալդոն բնութագրում է այն եկամուտները, որոնք ձևավորվում են կառուցվածքային միավոր-ռեզիդենտների մոտ՝ արտադրությանը մասնակցելուց և սեփականությունից: Այն որոշվում է որպես ռեզիդենտ-միավորների ստացած և վճարած բոլոր սկզբնական եկամուտների տարբերություն: Ամբողջ տնտեսության մակարդակով սկզբնական եկամուտների սալդոն՝ հաշվարկված համախառն հիմքով, այսինքն, մինչև հիմնական կապիտալի սպառման դուրս բերումը, հավասար է համախառն ազգային եկամտին: Չուտ հիմքով որոշված սկզբնական եկամուտների սալդոն, այսինքն հիմնական կապիտալի սպառումը հանելուց հետո, հավասար է զուտ ազգային եկամտին:

Տրանսֆերտը գործառնություն է, երբ կառուցվածքային մեկ միավորը տրամադրում է ապրանքներ, ծառայություններ, ֆինանսական և ոչ ֆինանսական ակտիվներ մեկ այլ միավորի՝ առանց դրանց դիմաց ապրանքի, ծառայության կամ ակտիվի ձևով փոխհատուցում ստանալու: Տարբերում են ընթացիկ և կապիտալ տրանսֆերտներ: Դրանք կարող են իրականացվել դրամական և բենեֆեն ձևով:

Ընթացիկ տրանսֆերտներն ընդգրկում են հետևյալ հիմնական տեսակները՝ եկամտի և ունեցվածքի ընթացիկ հարկեր և այլն, հատկացումներ սոցիալական ապահովագրությանը, սոցիալական նպաստներ, կամավոր մուծումներ և ոչ կապիտալ բնույթի նվերներ, տուգանքներ և այլն:

Կապիտալ տրանսֆերտներն ակտիվների (բացի կանխիկ դրամի և նյութական շրջանառու միջոցների) կամ դրանց ձեռքբերման համար միջոցների սեփականության իրավունքի անհատույց փոխանցումն է մեկ կառուցվածքային միավորից մյուսին:

Կապիտալ տրանսֆերտները սովորաբար միանվագ են և նշանակալի՝ ըստ գործառնության մեծության, կապված մասնակիցների մոտ ակտիվների օգտագործման կամ դուրս գրման հետ: Դրանք ներառում են կապիտալի հարկերը, ներդրումային սուբսիդիաները և այլ կապիտալ տրանսֆերտներ:

Տնօրինվող եկամուտն այն եկամուտն է, որը կառուցվածքային միավորը տնօրինում է՝ վերջնական սպառման կամ խնայողության նպատակով:

Այն հավասար է սկզբնական եկամուտների սալդոյից հանած՝ որպես ընթացիկ տրանսֆերտներ փոխանցված եկամուտները և գումարած՝ ստացած ընթացիկ տրանսֆերտները: Բոլոր կառուցվածքային միավոր-ռեզիդենտների տնօրինվող եկամուտների գումարը հավասար է համախառն ազգային տնօրինվող եկամտին:

Վերջնական սպառման ծախսերը ձևավորվում են՝ տնային տնտեսությունների վերջնական սպառման ծախսերից, պետական հիմնարկների և տնային տնտեսությունները սպասարկող ոչ առևտրային կազմակերպությունների ծախսերից, կոլեկտիվ պահանջազուրկները բավարարող պետական հիմնարկների վերջնական սպառման ծախսերից: Այսպիսի խմբավորումը ցույց է տալիս, թե ով է ֆինանսավորում վերջնական սպառման ծախսերը:

Տնային տնտեսությունների վերջնական սպառման ծախսերը ներառում են տնային տնտեսությունների այն ծախսերը, որոնք ուղղված են բոլոր առևտրական ձեռնարկություններում, քաղաքային շուկաներում և առևտրի ոչ կազմակերպված վայրերում, կենցաղային և բնակարանային-կոմունալ սպասարկման, ուղևորատար տրանսպորտի, կապի, հյուրանոցների, մշակույթի վճարովի հիմնարկների, առողջապահության, կրթության և այլ ծառայություններ մատուցող ձեռնարկություններում՝ սպառողական ապրանքների և ծառայությունների ձեռքբերմանը, ինչպես նաև, տնային տնտեսությունների կողմից սեփական սպառման համար արտադրած ապրանքների և ծառայությունների բնեղեն տեսքով սպառմանը (օրինակ, բնակչության անձնական օժանդակ տնտեսությունների գյուղատնտեսական արտադրանք, սեփական կացարանում ապրելու պայմանականորեն չափվող ծառայություններ):

Պետական հիմնարկների վերջնական սպառման ծախսերն՝ ուղղված անհատական պահանջազուրկների բավարարմանը կազմված են պետական հիմնարկների հատվածի անհատական սպառման համար նախատեսված սպառողական ապրանքների և ծառայությունների համար կատարած ծախսերից: Այսպիսի ծախսերը ֆինանսավորվում են պետական բյուջեի և արտաբյուջետային ֆոնդերի հաշվին, որոնք ստացվում են հարկահավաքության և պետության մյուս եկամուտների շնորհիվ: Այս ծախսերում ներառվում են կրթության, առողջապահության, մշակույթի ոլորտում ձեռնարկությունների, կազմակերպությունների կողմից բնակչությանը անվճար մատուցվող ծառայությունների ծախսերը:

Պետական հիմնարկների վերջնական սպառման ծախսերն՝ ուղղված կոլեկտիվ պահանջազուրկների բավարարմանը: Այս ցուցանիշը տարբերվում է նախորդից նրանով, որ դրանում հաշվի են առնվում պետական բյուջեի հաշվին ձեռնարկություններին և

կազմակերպություններին մատուցվող ծառայությունները, որոնք բավարարում են ոչ թե առանձին տնային տնտեսությունների, այլ ամբողջ հասարակության կամ բնակչության առանձին խմբերի պահանջմունքները: Այս ցուցանիշի մեջ ներառվում են պաշտպանության, ընդհանուր պետական կառավարման, ճանապարհային տնտեսության, գյուղատնտեսությանը սպասարկող կազմակերպությունների ծառայությունների ծախսերը և այլն:

Տնային տնտեսությունները սպասարկող ոչ առևտրային կազմակերպությունների վերջնական սպառման ծախսերը հասարակական կազմակերպությունների (քաղաքական կուսակցություններ, կրոնական կազմակերպություններ, արհմիություններ, այլ հասարակական կազմակերպություններ) ծախսերն են, որոնց առումով պայմանականորեն ընդունված է, որ դրանք տրամադրում են միայն անհատական ապրանքներ ու

ծառայություններ: Դրանց մեջ ներառվում են նաև առևտրային կազմակերպությունների կողմից իրենց աշխատողներին մատուցած սոցիալական բնույթի անվճար ծառայությունները:

Խնայողությունը տնօրինվող եկամտի մի մասն է, որը չի ծախսվել ապրանքների և ծառայությունների վերջնական սպառման համար:

Համախառն կուտակումը տնտեսության մակարդակով ցույց է տալիս ռեզիդենտ-միավորների կողմից այն ապրանքների և ծառայությունների "զուտ" ձեռքբերումը, որոնք արտադրվել կամ ներմուծվել են, բայց չեն սպառվել ընթացիկ ժամանակաշրջանում: Այն ներառում է հիմնական կապիտալի համախառն կուտակումը, նյութական շրջանառու միջոցների պաշարների փոփոխությունը և թանկարժեք իրերի, հողի ու այլ ոչ արտադրական նյութական և ոչ նյութական ակտիվների զուտ ձեռքբերումը:

Հիմնական կապիտալի համախառն կուտակումն իրենից ներկայացնում է ռեզիդենտ-միավորների կողմից ապագայում նոր եկամտի ստեղծման համար միջոցների ներդրումը հիմնական կապիտալի օբյեկտներում՝ արտադրության մեջ դրանք օգտագործելու ճանապարհով: Դրանք արտադրության գործընթացում ստեղծված, իսկ հետո մեկ տարուց ավելի ժամանակաշրջանի ընթացքում այլ արտադրանքի թողարկման համար բազմաթիվ անգամ կամ անընդհատ օգտագործվող նյութական և ոչ նյութական ակտիվներն են:

Նյութական շրջանառու միջոցների պաշարների փոփոխությունն ընդգրկում է արտադրական պաշարների, անավարտ արտադրության, պատրաստի արտադրանքի և վերավաճառքի համար նախատեսված ապրանքների պաշարների փոփոխությունը:

Չուտ վարկավորումը (+) կամ զուտ փոխառումը (-) իրենցից ներկայացնում են ֆինանսավորման աղբյուրների գերազանցումը կամ պակասությունը (դեֆիցիտ) ոչ ֆինանսական ակտիվների զուտ ձեռքբերման ծախսերի համեմատությամբ: Ողջ տնտեսության մակարդակով զուտ վարկավորումը կամ զուտ փոխառումը ցույց է տալիս ռեսուրսների այն քանակությունը, որը երկիրը տրամադրում է "արտերկրին" կամ "արտերկիրը" տրամադրում է երկրին:

Չուտ արտահանումը հաշվարկվում է ներքին գներով՝ որպես ապրանքների և ծառայությունների արտահանման ու ներմուծման տարբերություն:

Ապրանքների և ծառայությունների ներմուծումն ու արտահանումը կազմավորվում է "տնտեսանլի ապրանքներից" (նյութական արժեքներ, ոչ մոնետար ոսկի և արծաթ, որոնք որպես վճարամիջոց հանդես չեն գալիս, որպես հումանիտար օգնություն հանդես եկող ապրանքներ և այլն) և ծառայություններից:

2.1.6 Հաշվառման կանոնները և գնահատման եղանակները (մեթոդները) ԱՀՀ-ում

Հաշվառման կանոնը: Ազգային հաշվարարության մեջ հաշվառման հիմնական մեթոդը հիմնվում է երկակի գրառումների սկզբունքի վրա, որը սովորաբար կիրառվում է նաև հաշվապահական հաշվառման մեջ: Յուրաքանչյուր գործառնություն արտացոլվում է երկու անգամ, մի կողմից՝ որպես ռեսուրս, մյուս կողմից՝ որպես օգտագործում: Ազգային հաշիվները տարվում են այնպես, ինչպես ձեռնարկությունների կամ պետական կառավարման մարմինների հաշիվները, այսինքն, փաստացի արտացոլում են տվյալ ժամանակաշրջանում տեղի ունեցող բոլոր հոսքերը: Դրանք կապված են այլ միավորների առկա հաշիվներից: Տնային տնտեսությունների հաշիվի համար, մասնավորապես, անհրաժեշտ է լինում օգտագործել նաև այլ վիճակագրական տվյալներ, ինչպիսիք են տնային տնտեսությունների հետազոտությունների տվյալները:

Ազգային հաշվարարության մեջ ընդունված ընդհանուր սկզբունքին համաձայն, կառուցվածքային միավորների միջև գործառնությունները հաշիվի են առնվում տնտեսական արժեքների ստեղծման, վերափոխման կամ լուծարման պահով: Մեծիմասամբ, փաստացի գործառնությունների և համապատասխան վճարների միջև գոյություն ունի որոշակի ուշացում: Ազգային հաշիվներում փաստացի գործառնությունների հաշվառումը տարվում է ոչ թե դրամարկղային, այլ **հաշվեգրման եղանակով:**

Գնահատման եղանակները: Ազգային հաշիվներում ընթացիկ գներով գնահատումն իրականացվում է գործառնություններում փաստացի օգտագործված գներով:

Համալսառն ներքին արդյունքի արտադրությունն ու օգտագործումը գնահատվում են ընթացիկ շուկայական գներով: ՀՆԱ-ի մշակման ընթացքում տնտեսության տարբեր ճյուղերում հարկերի և սուբսիդիաների ազդեցությունն արտադրության կառուցվածքի և եկամուտների ձևավորման վրա չեզոքացնելու նպատակով, ճյուղային ցուցանիշները (համալսառն ավելացված արժեք) գնահատվում են հիմնական գներով (բազիսային գներով): **Հիմնական գինը**, դա արտադրողի միավոր ապրանքի կամ ծառայության գինն է, առանց ապրանքների հարկի (ներառյալ ապրանքի սուբսիդիաները՝ բացի ներմուծման սուբսիդիայից):

Ոչ շուկայական ապրանքներն ու ծառայությունները գնահատվում են շուկայում իրացվող նմանատիպ ապրանքների և ծառայությունների գներով, եթե դա հնարավոր է որոշել, կամ՝ ինքնարժեքով, եթե շուկայական գինը բացակայում է: Մասնավորապես, ինքնարժեքով են

գնահատվում պետական հիմնարկների և ոչ առևտրային կազմակերպությունների ծառայությունները:

ՀՆԱ-ի մշակման ժամանակ շահույթը, միջանկյալ սպառումը և նյութական շրջանառու միջոցների հավելվածը հաշվարկվում է առանց հողինգային շահույթի (վնասի), որն իրենից ներկայացնում է արտադրանքի արժեքի այն մեծությունը, որը ձևավորվել է պաշարներում գտնվելու ընթացքում արտադրանքի գների փոփոխության հետևանքով (այն արժեզրկման պայմաններում կարող է բավականին զգալի լինել):

Մշտական գներով վերագնահատումն իրականացվում է ինչպես ՀՆԱ-ի արտադրության, այնպես էլ օգտագործման մասերով: Մշտական գներով համախառն ներքին արդյունքի արժեքը ձևավորվում է ճյուղերի՝ համախառն ավելացված արժեքի գումարի հիմնական գներով վերագնահատման հիման վրա: Որպես մշտական գին կիրառվում են բազիսային ընդունված որևէ տարվա ընթացիկ գները: ՀՆԱ-ի կառուցվածքում փոփոխությունների ազդեցությունը նվազեցնելու նպատակով այն գնահատվում է նախ և առաջ նախորդ տարվա գներով և այդ հիմքով հաշվարկվում են ֆիզիկական ծավալի ինդեքսները նախորդ տարվա նկատմամբ: Այլ տարիների նկատմամբ ֆիզիկական ծավալի ինդեքսները (բազիսային ինդեքսներ) ստացվում են ինդեքսների բազմապատկման միջոցով (շղթայական եղանակով): Բազիսային տարվա գներով ՀՆԱ-ի դինամիկ շարք ստանալու համար, ընթացիկ գներով, բազիսային տարում ընդունված դրա ծավալը բազմապատկվում է իր ֆիզիկական ծավալի բազիսային ինդեքսով:

ՀՆԱ-ի արտադրության ցուցանիշների վերագնահատումը համադրելի գներով իրականացվում է ուղիղ ինդեքսավորման (դեֆլյատացիա) եղանակով (ՀՆԱ-ի վերագնահատում ճյուղերով՝ յուրաքանչյուր ճյուղի թողարկման գնի ինդեքսի օգտագործմամբ) կամ ճյուղի ավելացված արժեքի բազիսային մակարդակի որևէ բնական ինդիկատորի (որն արտագրում է տվյալ ճյուղում արտադրության զարգացման դինամիկան) **էքստրապոլյացիայի եղանակով**: Որպես այդպիսի ինդիկատորներ օգտագործվում են կամ տվյալ ճյուղում աշխատողների թվաքանակի ցուցանիշները (օրինակ՝ պետական կառավարման մարմիններում զբաղվածների թվաքանակն օգտագործվել է "կառավարում" ճյուղում ավելացված արժեքի ցուցանիշի էքստրապոլյացիայի համար) կամ էլ որոշակի բնական ցուցանիշները, որոնք հիմնականում բնութագրում են տվյալ ճյուղի գործունեությունը (օրինակ՝ դպրոցում սովորող երեխաների թվաքանակը, գազի բաց թողումը սպառողներին և այլն):

2.1.7 ԱՀՀ-ի հիմնական բաղադրիչները

ԱՀՀ-ի հիմնական բաղադրիչները թույլ են տալիս չափել ողջ տնտեսության գործունեության արդյունքները: Դրանք հանդես են գալիս որպես ամփոփ ինդիկատորներ և մակրոտնտեսական վերլուծության և ժամանակի մեջ համադրումների իրականացման համար

ունեն կարևորագույն նշանակություն: ԱՀՀ-ի բաղադրիչները տալիս են տնտեսական գործընթացների պարզեցնող և միևնույն ժամանակ՝ մանրակրկիտ բնութագիրը:

Հիմնական մակրոտնտեսական ազդեցացված ցուցանիշներից են՝ համախառն ներքին արդյունքը, համախառն ազգային արդյունքը և համախառն ազգային տնօրինվող եկամուտը:

Համախառն ներքին արդյունքն (ՀՆԱ) ազգային հաշիվների համակարգի կարևորագույն ցուցանիշներից մեկն է, որը բնութագրում է տնտեսության միավորների արտադրական գործունեության վերջնական արդյունքը և չափում այդ միավորների կողմից վերջնական սպառման համար արտադրած ապրանքների և ծառայությունների արժեքը: Ծուկայական գներով համախառն ներքին արդյունքը ձևավորվում է որպես արտադրող հանդես եկող բոլոր կառուցվածքային ռեզիդենտ-միավորների կողմից ստեղծված համախառն ավելացված արժեքների (որոշվում է՝ ելնելով արտադրանքի թողարկումից և միջանկյալ սպառումից) և արտադրող-ռեզիդենտների արտադրանքի արժեքի մեջ չմտնող արտադրության և ներմուծման բոլոր հարկերի (բացառելով սուբսիդիաները) գումարներից:

Համախառն ներքին արդյունքը (ՀՆԱ) հաշվարկվում է առանց արտերկրում ձևավորված սկզբնական եկամուտների, որոնք կարող են ստանալ ոչ ռեզիդենտ-միավորները:

Համախառն ներքին արդյունքը հաշվարկվում է երեք եղանակներով՝

ա) արտադրական եղանակով	համախառն ավելացված արժեքը հիմնական գներով (արտադրանքի համախառն թողարկում՝ հանած միջանկյալ սպառում), գումարած ապրանքների և ներմուծման գուտ (առանց սուբսիդիաների) հարկեր,
բ) եկամուտների օգտագործման եղանակով (ծախսային եղանակ)	վերջնական սպառման ծախսեր՝ գումարած համախառն կուտակում, գումարած՝ ապրանքների և ծառայությունների արտահանման և ներմուծման սալդո (տարբերություն),
գ) եկամուտների ձևավորման եղանակով	աշխատողների աշխատանքի վարձատրություն՝ գումարած արտադրության և ներմուծման հարկեր՝ հանած ապրանքների և արտադրության այլ սուբսիդիաներ՝ գումարած համախառն շահույթ:

Համախառն ազգային արդյունքն (ՀԱԱ) իրենից ներկայացնում է այն կառուցվածքային միավոր – ռեզիդենտների սկզբնական եկամուտների սալդոն, որոնք ընդգրկվում են ՀՆԱ-ի հաշվարկման ժամանակ: ՀԱԱ և ՀՆԱ-ի տարբերությունը հավասար է ոչ ռեզիդենտներից ստացված սկզբնական եկամուտների հանրագումարի և ոչ ռեզիդենտներին ռեզիդենտների կողմից վճարած սկզբնական եկամուտների հանրագումարի տարբերությանը (այսինքն, արտերկրից ստացած գուտ եկամտին), կամ, այլ կերպ ասած, **ՀԱԱ-ն հավասար է ՀՆԱ-ին՝ գումարած**

ռեզիդենտների՝ արտերկրից ստացած վճարումները (սկզբնական եկամուտներ), որոնք արտադրանք են թողարկում կամ ծառայություններ են մատուցում և գտնվում են երկրի սահմաններից դուրս, հանած՝ արտերկրյա ռեզիդենտների ծառայությունների դիմաց վճարումները, որոնց պատկանում են արտադրության գործոնները և որոնք գտնվում են տվյալ երկրի ներսում: ՀՆԱ-ի և ՀԱԱ-ի տարբերությունը կոչվում է՝ զուտ գործոնային եկամուտ՝ արտերկրից՝:

Եվ ՀՆԱ-ի, և ՀԱԱ-ի ագրեգատները վերաբերվում են ողջ տնտեսությանը, որն իրենից ներկայացնում է բոլոր կառուցվածքային ռեզիդենտ-միավորների և հատված-ռեզիդենտների ամբողջությունը և դրանց միջև տարբերությունը պայմանավորված է ոչ թե ընդգրկվածության տարբերությամբ, այլ այն հանգամանքով, որ դրանցից առաջինը չափում է արտադրանքի թողարկումը, իսկ երկրորդը՝ եկամուտները: Երկու ցուցանիշների համար օգտագործվում է ՝համախառն՝ կամ ՝ազգային՝ տերմինները: Այն փաստը, որ ՀԱԱ-ն իրականում հանդիսանում է ԱՀՀ-93-ի եկամտի տեսակ (կատեգորիա), առաջարկվում է ՀԱԱ-ն վերանվանել ՀԱԵ (համախառն ազգային եկամուտ):

Համախառն ազգային տնօրինվող եկամուտն իրենից ներկայացնում է համախառն ազգային արդյունքի և արտերկրից ստացած ընթացիկ տրանսֆերտների գումարը՝ հանած արտերկրին փոխանցած տրանսֆերտները: Ընթացիկ տրանսֆերտները արտադրական գործունեության հետ կապ չունեցող վճարներ են:

2. СИСТЕМА НАЦИОНАЛЬНЫХ СЧЕТОВ

2.1. ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ МЕТОДОЛОГИИ СИСТЕМЫ НАЦИОНАЛЬНЫХ СЧЕТОВ, ПРИНЯТОЙ СТАТИСТИЧЕСКИМ ОТДЕЛОМ ООН, МВФ, ВБ, ОЭСР И СТАТИСТИЧЕСКИМ ОТДЕЛОМ ЕВРОПЕЙСКОЙ КОМИССИИ-ЕВРОСТАТОМ (СНС-93)

2.1.1. Общие положения

Система национальных счетов (СНС)- система взаимосвязанных показателей, применяемая для описания и анализа макроэкономических процессов. Эта система используется более, чем в 150 странах мира с рыночной экономикой. СНС возникла в середине XX века, в наиболее развитых в экономическом отношении странах в связи с потребностью в систематизированной информации, необходимой для практического принятия мер по регулированию рыночной экономики и формированию экономической политики.

СНС унифицирована по основным методологическим положениям с платежным балансом, межотраслевым балансом, данные ее широко используются международными экономическими организациями, в том числе соответствующими подразделениями ООН, Международным валютным фондом, Всемирным банком, Организацией экономического сотрудничества и развития, Межгосударственным статкомитетом СНГ.

2.1.2. Структура национальных счетов

Система национальных счетов представляет собой всеобъемлющее описание экономических явлений, происходящих в стране за определенный период времени.

Национальные счета являются наиболее полной имеющейся системой статистики, они отражают всю экономику в целом, в отличие от других отраслей экономической статистики, которые отражают какую-либо конкретную сторону экономики.

В системе национальных счетов каждый отдельный его показатель является частью последовательной системы. Национальные счета представляют собой оценки в денежном выражении, уровней производства, потребления, капиталовложений, импорта и экспорта, добавленной стоимости, изменения запасов, активов, пассивов и т.д., они показывают размер и главные компоненты основных макроэкономических агрегированных показателей.

Система национальных счетов состоит из последовательно взаимосвязанных счетов, относящихся к различным видам экономической деятельности, происходящих в данный период. Каждый счет потоков отражает определенный вид деятельности, например, производство, либо образование, распределение, перераспределение или использование доходов. Каждый счет балансируется путем введения балансирующей статьи, определяемой как разность между итоговыми показателями ресурсов и использования. Балансирующая статья с одного счета переносится как

первая статья следующего счета (в ресурсной части), что обеспечивает последовательность счетов, сведенное в одно целое.

Система национальных счетов включает в себя следующие счета:

- *счет товаров и услуг;*
- *счет производства;*
- *счет образования первичных доходов;*
- *счет распределения первичных доходов;*
- *счет вторичного распределения доходов;*
- *счет использования доходов;*
- *счет операций с капиталом;*
- *финансовый счет.*

Счет товаров и услуг является своеобразной сводной таблицей. Как и все счета, он состоит из двух частей: в части "ресурсы" показываются объемы производства и импорта товаров и услуг, в части "использование" - объемы использования этих товаров и услуг на потребление (промежуточное и конечное), накопление (основного и оборотного капитала) и экспорта. Каждая часть счета формируется самостоятельно, на основе своих потоков статистической информации, вследствие чего суммарные итоги по ним могут несколько различаться между собой. Для баланса по счету эта разница оформляется в виде показателя "статистическое расхождение", который характеризует суммарную "ошибку" при построении всех частей счета. Статистическое расхождение, не превышающее 4-5% валового внутреннего продукта, в международной практике является допустимым и свидетельствует об удовлетворительном качестве расчетов.

Счет производства отражает операции, относящиеся непосредственно к процессу производства. В этом счете определяется добавленная стоимость, составляющая основу исчисления валового внутреннего продукта-важнейшего обобщающего показателя экономики. Ресурсная часть счета производства состоит из:

- *валового выпуска продуктов и услуг*
- *чистых налогов на продукты и импорт**

Использование счета производства включает промежуточное потребление и *балансирующую статью счета - валовой внутренний продукт в рыночных ценах.*

Счет образования первичных доходов отражает распределительные операции, непосредственно связанные с процессом производства.

---

* Здесь и далее в рамках этой главы могут встречаться термины, понятия, которые не обязательно существуют в Армении и не полностью совпадают с тем, что есть в национальном законодательстве, так как приведены принятые в международной практике положения.

Ресурсная часть счета состоит из:

- *валового внутреннего продукта в рыночных ценах*
- *субсидии на производство и импорт.*

Использование включает элементы первичного распределения валового внутреннего продукта:

- *оплату труда работников*
- *налоги на производство и импорт*
- *потребление основных средств*
- *прибыль экономики.*

Балансирующая статья - валовая прибыль (валовой смешанный доход- հիմնական խառն շահույթ) или чистая прибыль (чистый смешанный доход- ներքին, gross mixed income) или чистая прибыль (чистый смешанный доход).

Счет распределения первичных доходов отражает распределение и перераспределение доходов на уровне экономики в целом, с учетом отношений с другими странами. Он характеризует распределение первичных доходов, полученных от производственной деятельности и от собственности. В ресурсах показываются как доходы от производственной деятельности (валовая прибыль экономики, оплата труда работников, налоги на производство и импорт), так и другие виды доходов, полученные в результате перераспределительных операций, с учетом поступлений от других стран (доходы от собственности, предпринимательский доход). В использовании отражаются субсидии, а также передача доходов от собственности, предпринимательского дохода другим странам. *Балансирующая статья счета - сальдо первичных доходов.*

Счет вторичного распределения доходов в принципе охватывает только перераспределение доходов посредством трансфертов в денежной форме, что позволяет разграничивать два этапа в процессе перераспределения - трансферты в денежной форме и трансферты в натуральной форме. Такое различие проводится применительно к отношениям между домашними хозяйствами, с одной стороны, и органами государственного управления и некоммерческие организации обслуживающие домашние хозяйства (НКОДХ), с другой. В ресурсах, наряду с сальдо первичных доходов, отражаются текущие подоходные налоги, налоги на богатство и т.п., а также прочие текущие трансферты. В использовании отражаются те же виды трансфертов. При этом для одних секторов такие трансферты относятся к ресурсам, а для других - к использованию, их конкретное содержание различается в зависимости от сектора. *Балансирующей статьёй по счету является валовой располагаемый доход.*

Счет использования доходов отражает располагаемый доход как ресурсы. В использовании отражается распределение располагаемого дохода между конечным потреблением и сбережением. В

рамках Системы конечное потребление осуществляется только органами государственного управления, НКОДХ и домашними хозяйствами. *Балансирующей статьёй по счету использования доходов является сбережение.*

Счет операций с капиталом предназначен для характеристики процесса реального накопления основных и оборотных средств, нематериальных и нефинансовых активов, а также источников его финансирования. В счете операций с капиталом отражаются операции, связанные с приобретением нефинансовых активов и капитальные трансферты, приводящие к перераспределению богатства. В ресурсной части счета показываются чистое сбережение, капитальные трансферты, подлежащие получению и капитальные трансферты, подлежащие выплате, что позволяет определить изменение чистой стоимости капитала, которое обусловлено сбережением и капитальными трансфертами. В использовании показываются различные виды инвестирования в нефинансовые активы (валовое накопление основных средств, изменение запасов материальных оборотных средств, чистые покупки земли и нематериальные активы). *Балансирующей статьёй по данному счету является либо чистое кредитование (+), либо чистое заимствование (-) [чистые кредиты (+) или чистые долги (-)].*

По методологии СНС-93 в систему национальных счетов включается и финансовый счет.

Финансовый счет** - это счет, на котором регистрируются операции с финансовыми активами и пассивами, совершаемые между институциональными единицами, и между институциональными единицами и остальным миром. На левой стороне счета отражается приобретение минус выбытие финансовых активов, а на правой стороне принятие минус погашение обязательств. Чистое принятие обязательств за вычетом чистого приобретения финансовых активов, в стоимостном выражении равно (с противоположным знаком) чистому кредитованию/заимствованию, которое представляет собой балансирующую статью по счету операции с капиталом.

Финансовый счет является последним счетом в полной последовательности системы национальных счетов, в котором отражаются операции между институциональными единицами. В отличие от всех рассмотренных ранее счетов, финансовый счет не имеет балансирующей статьи, переносимой на другой счет. Вместе с тем, сальдо финансового счета равно по величине, но противоположно по знаку балансирующей статье по счету операций с капиталом. Могут отмечаться некоторые отклонения, которые объясняются фактом использования различных статистических источников. Расчет и сопоставление этих двух счетов является основополагающим тем, что сальдо счета операций с капиталом показывает разницу между валовым располагаемым доходом секторов экономики и выполненными расходами на приобретение товаров и услуг, а сальдо финансового счета показывает чистые финансовые потоки, обусловленные этой разницей.

Финансовый счет является вторым из счетов, характеризующих накопление. От начала до

** В настоящее время в Армении не рассчитывается (начаты работы по разработке схем с целью внедрения и применения с 2001 года).

конца отчетного периода все изменения в балансах активов и пассивов, затрагивающие финансовые активы и пассивы, должны быть обусловлены финансовыми операциями, другими изменениями в объеме финансовых активов и переоценками.

Все описанные выше счета классифицируются как текущие счета и как счета накопления. Текущие счета отражают операции завершаемые в текущем отчетном периоде. Они включают счет производства, счета распределения и использования доходов. Счета накопления отражают приобретение, использование и выбытие объектов, которые продолжают использоваться в последующих периодах. Счета накопления включают: счет операций с капиталом, финансовый счет и счета других изменений в активах.

Счета и таблицы Системы содержат информацию об экономических действиях и последствиях событий, имеющих место на протяжении определенного времени, а также информацию о состоянии активов и пассивов на начало и конец этого периода. Записи на счетах и в таблицах, отражающие действия и последствия событий за данный период времени характеризуют потоки, а записи на счетах и в таблицах, отражающие активы и пассивы на данный момент времени характеризуют запасы. Между потоками и изменением запасов существует неразрывная связь, потоки нельзя рассматривать изолированно, необходимо принимать во внимание положение по состоянию до и после возникновения потоков. Учет потоков и запасов должен быть согласован во времени отражения в учете. Система обеспечивает полную интеграцию потоков и запасов; иными словами, изменения в запасах можно однозначно объяснить на основе учтенных потоков. Счета потоков в полной последовательности счетов институциональных секторов представлены счетами текущих операций, характеризующими производство, доход и использование дохода и счетами накопления, отражающими совокупность изменений, имевших место между составлением двух балансов.

Потоки- это экономические потоки, которые отражают создание, преобразование, обмен, передачу или исчезновение экономической стоимости. Они обладают соответствующими специфическими характеристиками (заработная плата, налоги, проценты, потоки капитала и т.д.).

Запасы характеризуют величину активов и пассивов на определенный момент времени. Вместе с тем запасы связаны с потоками: запасы образуются в результате операций и других потоков предыдущих периодов и меняются в зависимости от операций и других потоков в рассматриваемый период. Запасы формируются в процессе непрерывного поступления и выбытия при определенных изменениях в объеме или в стоимости в течении периода хранения данного актива или пассива.

Экономические потоки бывают двух видов. Большинство потоков- это операции. Те потоки, которые включены в систему, но не обладают характеристиками операций (т.е. взаимодействие между институциональными единицами или действия в рамках одной институциональной единицы) - называются "другими потоками". Это два счета накопления - счет других изменений в объеме активов и счет переоценки.

Счета других изменений в активах отражают изменения, не связанные с операциями и записи в них охватывают самые разные виды изменений в активах, пассивах и чистой стоимости капитала. Они подразделяются на счета других изменений в объеме активов и счет переоценки.

Счет других изменений в объеме активов отражает изменение активов, пассивов и чистой стоимости капитала за период между начальным и заключительным балансами, которое не является ни результатом операций между институциональными единицами, отражаемых в счете операций с капиталом и финансовом счете, ни результатом холдинговой прибыли и убытка. Структура счета других изменений в объеме активов, аналогична структуре других счетов накопления. Изменение активов отражается на левой стороне счета, где отдельно показаны как нефинансовые активы (произведенные и произведенные), так и финансовые активы. На правой стороне отражается изменение пассивов и балансирующая статья (изменение чистой стоимости капитала, обусловленное другими изменениями в объеме активов). Балансирующая статья представляет собой сумму записей для различных категорий изменений, отражаемых в данном счете. В счете других изменений в объеме активов учитывается изменение активов и пассивов.

Счет переоценки показывает номинальную холдинговую прибыль, исчисляемую по активам и пассивам. Номинальная холдинговая прибыль определяется как стоимость выгод, накапливаемых владельцем актива в результате изменения его цены или в более широком смысле - его денежной оценки с течением времени. Положительное изменение в результате роста стоимости актива или снижения стоимости обязательства приводит к увеличению чистой стоимости и, наоборот, сокращение стоимости актива или повышение стоимости данного обязательства ведет к уменьшению чистой стоимости. Балансирующая статья по счету переоценки характеризуется как изменение чистой стоимости капитала, обусловленное номинальной холдинговой прибылью/убытком. Она определяется как алгебраическая сумма положительных или отрицательных записей, характеризующих номинальное изменение всех активов и обязательств, принадлежащих институциональной единице.

Номинальная холдинговая прибыль подразделяется на два отдельных счета: на нейтральную холдинговую прибыль и реальную холдинговую прибыль.

Нейтральная холдинговая прибыль определяется как сумма, которая была бы начислена, если бы цена актива менялась с течением времени пропорционально изменению общего уровня цен. Если цена на актив меняется в той же пропорции, что и цены на другие активы и его реальная стоимость в среднем остается неизменной при любых темпах инфляции, то тогда нейтральная холдинговая прибыль равна номинальной.

Реальная холдинговая прибыль определяется как стоимость дополнительного контроля над ресурсами, накапливающимися в связи с владением актива, в результате изменения его цены относительно цен на товары и услуги в целом по экономике. Реальная холдинговая прибыль по

активу- это разность между номинальной и нейтральной холдинговой прибылью по данному активу и она сама по себе является важной экономической переменной, поскольку реальная холдинговая прибыль увеличивает или уменьшает покупательную способность владельцев активов.

При расчете номинальной холдинговой прибыли стоимость приобретения и выбытия активов должна оцениваться также как в счете капитала и в финансовом счете, с тем, чтобы обеспечить согласованность в рамках Системы в целом.

Баланс активов и пассивов завершает последовательность счетов Системы, показывая итоговые значения всех записей по счетам производства, распределения и использования доходов, а также накопления. Баланс активов и пассивов (далее баланс) представляет собой отчетную ведомость составляемую на определенный момент времени и отражающую стоимость активов и финансовых обязательств (пассивов) владельца данных активов.

Баланс показывает стоимость экономических активов, находящихся в собственности институциональных единиц или секторов, и их финансовых обязательств на определенный момент (обычно на начало и конец отчетного периода). Он составляется для экономики в целом и для институциональных единиц.

На левой стороне баланса отражаются различные виды экономических активов. К ним относятся такие экономические объекты, на которые распространяются права собственности (индивидуальные или коллективные), и от владения которыми или пользования в течение какого-либо периода можно получать экономическую выгоду. Например, от использования в производстве зданий или оборудования можно получить доход в виде прибыли, от предоставления в пользование другим единицам финансовых активов или произведенных нефинансовых активов, (земли, природных ресурсов и др.) - доход от собственности. Некоторые активы (ценности) используют как средство сохранения стоимости.

На правой стороне баланса отражаются финансовые обязательства по видам финансовых инструментов и балансирующая статья - чистая стоимость собственного капитала. Она определяется как разница между стоимостью активов и обязательств и характеризует стоимость имущества институционального сектора или национального богатства для страны в целом на определенный момент.

Классификация экономических активов включает нефинансовые активы (произведенные и произведенные активы) и финансовые активы (монетарное золото, наличные деньги и депозиты, ценные бумаги, кроме акций, ссуды и др.)

Изменение стоимости активов, обязательств и собственного капитала за отчетный период может происходить в результате экономических операций (производство, купля-продажа, безвозмездная передача), а также в результате деятельности или явления, не относящихся к

экономическим операциям (открытия месторождений полезных ископаемых, войны, стихийные бедствия, инфляция). Эти изменения отражаются в счетах накопления следующим образом:

1) в счете операций с капиталом и в финансовом счете отражается изменение стоимости активов в результате экономических операций,

2) в счетах других изменений в активах отражается изменение стоимости активов, не являющихся результатом операций, эти счета включают:

а) счет других изменений в объеме активов, в котором отражается изменение стоимости активов в результате появления или выбытия активов:

б) счет переоценки, в котором отражается изменение стоимости активов вследствие изменения цен.

В целом методология учета изменения активов следующая:

	стоимость актива на начало отчетного периода
плюс	стоимость приобретенного актива <u>минус</u> стоимость бывшего актива в результате операций за отчетный период (по данным счета операций с капиталом и финансового счета, в которых отражаются операции с нефинансовыми и финансовыми активами);
плюс	стоимость других изменений в объеме активов (по данным счета других изменений в объеме активов);
плюс	номинальное увеличение или уменьшение стоимости актива за соответствующий период в результате изменения его цены, т.е. положительная или отрицательная холдинговая прибыль (по данным счета переоценки);
равняется	стоимость актива на конец отчетного периода.

Такие же взаимосвязи существуют в отношении финансовых обязательств и чистой стоимости собственного капитала.

2.1.3. Понятия и классификации

Содержание СНС зависит не только от самой структуры счетов, но и от того как определяются и классифицируются входящие в счета статьи, которые представляют детализированную систему экономического учета. Принятые в Системе понятия и классификации оказывают значительное воздействие на возможные способы использования соответствующих данных и их толковании.

Граница сферы производства. Производственная деятельность имеет первостепенное значение. Производство в Системе понимается как физический процесс, осуществляемый под ответственностью, контролем и управлением институциональной единицы, в котором труд и активы используются для преобразования затрачиваемых товаров и услуг в выпуск других товаров и услуг. При этом предполагается, что все выпущенные в качестве продукции товары и услуги могут быть проданы на рынках, или предоставлены другой единице либо за плату, либо бесплатно. Сфера производства в Системе включает производство всей продукции фактически предназначенной для реализации на рынке путем продажи или по бартеру. Кроме того сфера производства охватывает и все товары и услуги, предоставляемые бесплатно отдельным домашним хозяйствам, или обществу в целом со стороны органов государственного управления или НКОДХ. Критерий товарности является основополагающим для определения как товаров, так и услуг, произведенных в качестве продукции.

В границы производства включается также производственная деятельность домашних хозяйств. Она охватывает производство всех продуктов независимо от того, проданы они или нет, включая сельскохозяйственную продукцию, полученную в подсобных хозяйствах населения, строительство своими силами и различные услуги, в том числе торговые, посреднические и т.д. Услуги, производимые домашними хозяйствами для собственного потребления (домашние услуги), не включаются в границы производства, кроме условно исчисленных доходов от проживания в собственных жилищах.

Границы производства определяются в СНС-93 как вся деятельность единиц-резидентов национальной экономики (включая деятельность иностранных и смешанных предприятий, имеющих центр экономических интересов в данной стране и действующих в ней на постоянной основе) по производству товаров и услуг. Производственная деятельность является основополагающей, она охватывает предприятия, производящие товары и услуги, рыночные и нерыночные (реализуемые бесплатно или по ценам, не имеющим экономического значения и не оказывающим значительного влияния на спрос).

Некоторые естественные процессы могут или не могут рассматриваться как производство в зависимости от обстоятельств, в которых они протекают. Необходимым условием для того, чтобы та или иная деятельность считалась производительной, является ее осуществление по инициативе, а также под контролем и ответственностью какой-либо институциональной единицы, которая пользуется правами собственности на производимую продукцию. Например, естественный рост рыбных ресурсов в открытом море не рассматривается как производство, поскольку этот процесс не управляется никакой институциональной единицей, а рыба не принадлежит никакой институциональной единице. С другой стороны, выращивание рыбы в рыбоводческих хозяйствах считается таким же процессом производства, как разведение скота.

Охват производства в Системе имеет последствия, далеко выходящие за пределы самого счета производства. Граница сферы производства определяет сумму учитываемой добавленной стоимости и, следовательно, общую сумму дохода, образуемого посредством производства.

В Систему сферы производства включается информация о незаконном производстве. Существует два вида незаконного производства:

- а) производство товаров и услуг, продажа и распространение которых, а также владение которыми запрещены законом (наркотики, оружие и т.п.);*
- б) производственная деятельность обычно относящаяся к законной, которая при осуществлении ее, не уполномоченными на то производителями, приобретает незаконный характер (оказание медицинских услуг нелегализованными врачами).*

В границы производства включается также скрытое производство.

Скрытое производство может быть вполне законным, но при этом намеренно скрывается от государственных органов по следующим причинам:

- а) избежание уплаты подоходного налога, налога на добавленную стоимость или других налогов;*
- б) избежание уплаты взносов на социальное страхование;*
- в) сокрытие, нарушение некоторых узаконенных стандартов, например, минимальной заработной платы;*
- г) избежание определенных административных процедур, таких, как заполнение статистических вопросников или других форм отчетности*

Производственные единицы, вовлеченные в такую скрытую (подпольную) деятельность формируют так называемую "теневую" экономику. В системе нет необходимости проводить четкую границу между "теневым" и незаконным производством, так как оба вида в любом случае охватываются сферой производства.

Граница сферы потребления. Граница сферы потребления определяет общую сумму дохода, образуемого посредством производства. Аналогичным образом граница сферы потребления обуславливает ассортимент товаров и услуг, включаемых в расходы домашних хозяйств на конечное потребление. Эти расходы включают также оценочную стоимость сельскохозяйственной продукции, потребляемой домашними хозяйствами, которые сами ее произвели, и стоимость жилищных услуг, потребляемых самими владельцами жилых помещений; но не включают стоимость ремонта и содержание транспортных средств и хозяйственных товаров длительного пользования своими силами, уборке жилищ, ухода за детьми и их воспитание, а также аналогичных услуг, производимых для собственного конечного потребления.

Границы национальной экономики. Счета Системы составляются для институциональных единиц-резидентов, сгруппированных в секторы и подсекторы. Понятие резидента то же, которое используется в Руководстве по платежному балансу МВФ. Институциональная единица считается резидентом в экономике данной страны, *если она имеет на ее территории центр экономического интереса, то есть, если она занимается или собирается заниматься какими-либо видами экономической деятельности или операциями в значительных масштабах в течение неопределенного или длительного периода времени, обычно приравниваемого к одному году.* ВВП страны равен сумме валовой добавленной стоимости всех институциональных единиц-резидентов, занимающихся производством (плюс чистые налоги). Эта величина не обязательно равнозначна сумме валовой добавленной стоимости всей производительной деятельности, осуществляемой в пределах географических границ национальной экономики страны. Часть производства институциональных единиц-резидентов может осуществляться за рубежом, и наоборот, часть производства, осуществляемого в пределах страны может быть отнесена за счет иностранных институциональных единиц.

2.1.4. Принцип классификации и основные категории

Система национальных счетов содержит ряд классификаций, которые в известной мере составляют костяк системы и позволяют охватить различные аспекты:

- а) институциональные единицы и сектора;*
- б) операции и другие потоки;*
- в) виды деятельности (заведения), отрасли*

Институциональными единицами *являются такие экономические единицы, которые способны владеть активами и принимать обязательства от своего собственного имени.* Они могут заниматься всеми видами операций и являются центром принятия решений по всем аспектам экономической жизни. Институциональные единицы в зависимости от своих основных функций, поведения и целей группируются по основным институциональным секторам. Сектор представляет собой совокупность институциональных единиц однородных с точки зрения выполняемых функций и источников финансирования. Выделяются следующие пять секторов национальной экономики:

- нефинансовые предприятия (корпорации),*
- финансовые учреждения,*
- органы государственного управления,*
- некоммерческие организации, обслуживающие домашние хозяйства*
- домашние хозяйства.*

Нефинансовые предприятия - это институциональные единицы, которые главным образом занимаются производством рыночных товаров и нефинансовых услуг;

Финансовые учреждения - это институциональные единицы, которые главным образом занимаются финансовым посредничеством или вспомогательной финансовой деятельностью;

Органы государственного управления - это институциональные единицы, которые помимо выполнения своих политических функций и роли по регулированию экономики, производят преимущественно нерыночные услуги для индивидуального или коллективного потребления, а также перераспределяют доходы и богатство;

Некоммерческие организации, обслуживающие домашние хозяйства (НКОДХ) - это юридические лица, которые главным образом занимаются производством нерыночных услуг для домашних хозяйств. Их статус не позволяет им быть источником дохода, прибыли или другой финансовой выгоды для единиц, создающих эти организации. Основными ресурсами этих организаций являются добровольные взносы домашних хозяйств.

Домашние хозяйства - это небольшая группа лиц, которые делят одно и то же жилище, объединяют часть или весь свой доход и богатство и которые коллективно потребляют некоторые виды товаров и услуг, главным образом жилье и продукты питания. Единицы, включенные в сектор домашних хозяйств, участвуют в производстве, предоставляя свою рабочую силу, и приобретают товары и услуги на рынке. Кроме того, домашние хозяйства иногда являются собственниками мелких некорпоративных предприятий (фермы, семейные рестораны, магазины и т.д.). Эти некорпоративные предприятия производят товары и услуги для продажи их на рынке, но частично иногда и для собственного потребления собственниками некорпоративных предприятий. Финансовым результатом деятельности некорпоративных предприятий является смешанный доход, который включает как элементы прибыли, так и оплату труда.

Для отражения взаимосвязей вышеперечисленных секторов с другими странами образуется условный сектор "остальной мир", объединяющий все институциональные единицы-нерезиденты в той части, в которой они взаимодействуют с резидентами национальной экономики.

Операции и другие потоки. *Операция* - это экономический поток, представляющий собой взаимодействие между институциональными единицами. Институциональные единицы и их члены выполняют различные экономические функции. В результате этих действий возникают экономические потоки, которые не только имеют конкретный характер, но и приводят к созданию, преобразованию, обмену, передаче или аннулированию экономической стоимости. Экономическая стоимость может принимать форму прав собственности на конкретные объекты или нематериальные активы. Большинство экономических действий предпринимаются по взаимному согласию между институциональными единицами, а также в некоторых случаях могут затрагивать только одну

институциональную единицу (например, накопление основного капитала путем собственного производства). Операции и другие потоки подразделяются на:

- а) *операции с товарами и услугами, которые характеризуют происхождение (продукция) и использование (промежуточное потребление, накопление) товаров и услуг;*
- б) *распределительные операции представляют собой операции, посредством которых добавленная стоимость распределяется между рабочей силой, капиталом и органами государственного управления, а также операции, связанные с перераспределением доходов и богатства;*
- в) *операции с финансовыми инструментами (или финансовые операции), относятся к чистому приобретению финансовых активов или чистому принятию обязательств по каждому виду финансовых инструментов;*
- г) *прочие записи, характеризующие накопление, охватывают не учтенные ранее операции и другие экономические потоки, которые изменяют количество или стоимость активов или пассивов (потребление основного капитала, другие потоки экономического и неэкономического характера - открытие или истощение ресурсов полезных ископаемых, изменение цен стоимости экономических активов и обязательств в течение периода их хранения в качестве запасов, последствия стихийных бедствий).*

Виды деятельности (заведения), отрасли. Для обозначения институциональной единицы, выступающей в роли производителя товаров и услуг, в Системе принят термин - “предприятие”. Предприятие основано на типе выполняемой им деятельности. Каждое предприятие состоит из одной или нескольких видов деятельности. Предприятия группируются по видам основной деятельности, а затем объединяются в “отрасли”. **Отрасль определяется как совокупность заведений, т.е. предприятий или их подразделений, расположенных в одном месте, занятых одним видом производственной деятельности или в которых на долю основной деятельности приходится большая часть добавленной стоимости.** Предприятия, занимающиеся одновременно несколькими видами производственной деятельности, распределяются на заведения. При невозможности выделения какой-либо деятельности предприятия в качестве заведения она учитывается вместе с основной деятельностью.

Разделение на виды деятельности осуществляется на основании основных показателей деятельности - объем производства (выпуск), затрат, численности занятых и т.п.

2.1.5. Основные показатели СНС и методы их расчета

Выпуск товаров и услуг представляет собой суммарную стоимость (в основных ценах) товаров и услуг, являющихся результатом производственной деятельности единиц-резидентов национальной экономики в отчетном периоде. Реализованные товары и услуги включаются в выпуск по фактически реализованной стоимости, нереализованная готовая продукция по средним рыночным ценам. Незавершенное производство включается в валовой выпуск по себестоимости.

Выпуск продукции банков состоит из двух частей: оплаты услуг банков (ведение счетов и т.д.) и условно исчисленной продукции, измеряемой как разница между процентами, полученными банками за предоставленные кредиты и процентами, выплаченными за полученные кредиты и депозиты.

Для страховых организаций выпуск - это разница между страховыми премиями, полученными страховыми организациями, и страховыми возмещениями.

В торговле выпуск определяется как сумма торговой наценки.

В жилищном хозяйстве к рыночным услугам обычно относятся услуги муниципального (местных советов) жилищного фонда, услуги ЖСК, услуги по сдаче жилья в поднаем и субаренду. Выпуск рыночных услуг складывается из фактической оплаты жилья по договору, найма или аренды (квартирная и арендная платы), и в размере оплаты эксплуатационных расходов ЖСК.

К нерыночным жилищным услугам относятся услуги ведомственного жилищного фонда и общественного жилищного фонда, жилищного фонда частных предприятий, а также услуги по проживанию в собственных жилищах. Выпуск этих услуг оценивается по величине текущих затрат на обслуживание жилищного фонда за исключением квартирной или арендной платы, взимаемых по ним.

Нерыночные услуги в большинстве отраслей оценивались по себестоимости, то есть по фактическим текущим затратам на оказание этих услуг плюс потребление основного капитала. К текущим затратам относятся заработная плата, материальные затраты, оплата услуг, потребленных в процессе производства. Капитальные затраты, в том числе затраты на капитальный ремонт, к текущим затратам не относятся.

Промежуточное потребление состоит из стоимости товаров и услуг, которые трансформируются или полностью потребляются в процессе производства в отчетном периоде. Потребление стоимости основного капитала не входит в состав промежуточного потребления.

В состав промежуточного потребления включается отдельной позицией выпуск косвенно измеряемых услуг финансового посредничества (банков). Теоретически услуги банков должны быть включены в промежуточное потребление тех отраслей, которые фактически потребляют эти услуги. Однако, в большинстве случаев необходимая для такого расчета информация отсутствует. Поэтому в

международной практике принято вводить в расчет, помимо всех прочих отраслей, производящих товары или оказывающих услуги, некоторую условную единицу, единственной экономической функцией которой является потребление услуг банков, которые невозможно учесть в составе промежуточного потребления отраслей.

Валовая добавленная стоимость исчисляется на уровне отраслей как разность между выпуском товаров и услуг и промежуточным потреблением. Термин "валовая" указывает на то, что показатель включает потребление в процессе производства стоимости основного капитала.

Чистые налоги на продукты и импорт. Налоги на продукты включают налоги, размер которых прямо зависит от стоимости произведенной продукции и оказанных услуг. К налогам на продукты относятся: налог на добавленную стоимость, акцизы и т.п. Налоги на импорт - это налоги на импортируемые товары и услуги. Термин "чистые" означает, что налоги показаны за вычетом соответствующих субсидий. Субсидии - текущие некомпенсируемые выплаты из Государственного бюджета предприятиям, при условии производства ими определенного вида продукции и услуг.

Валовой внутренний продукт на стадии производства получается путем суммирования валовой добавленной стоимости по отраслям. Валовой внутренний продукт рассчитывается по рыночным ценам, то есть включает в себя и "чистые" налоги на продукты и импорт.

Оплата труда наемных работников определяется суммой всех вознаграждений в денежной или натуральной форме, выплачиваемых предприятием наемному работнику за работу, выполненную в течение отчетного периода. Оплата труда наемных работников учитывается на основе начисленных сумм и включает в себя отчисления на социальное страхование, включая государственный пенсионный фонд, фонд занятости, фонд социального страхования, фонд социальной поддержки населения и фонд обязательного медицинского страхования, подоходный налог и другие выплаты, которые подлежат уплате наемными работниками, даже если они фактически удерживаются нанимателями в административных интересах или по иным причинам и выплачиваются непосредственно органам социального страхования, налоговым службам и так далее от лица наемного работника.

Другие налоги на производство состоят из всех налогов, которыми облагаются предприятия в результате их участия в процессе производства, кроме налогов на продукты. Размер таких налогов прямо не зависит от объема и рентабельности производства. Они не включают также любые налоги на прибыль или иные доходы, получаемые предприятием. К другим налогам на производство относятся: налог на трудовые ресурсы, периодические налоги на землю, здания и сооружения, используемые в производстве, налог на основные средства, предпринимательские и профессиональные лицензии, гербовые сборы и некоторые другие.

Валовая (чистая) прибыль экономики представляет собой ту часть добавленной стоимости, которая остается у производителей после вычета расходов, связанных с оплатой труда наемных работников и чистых налогов на производство и импорт. Эта статья измеряет прибыль (или убыток),

полученную от производства, до учета доходов от собственности. Чистая прибыль экономики равняется валовой прибыли экономики за вычетом потребления основного капитала.

Для некорпоративных предприятий, принадлежащих домашним хозяйствам, в которых члены домашних хозяйств могут работать на таких предприятиях без получения заработной платы. Эта статья содержит элемент вознаграждения за работу, который не может быть отделен от дохода владельца или предпринимателя, в этом случае она называется смешанным доходом.

Потребление основного капитала представляет собой уменьшение стоимости основного капитала в течение отчетного периода в результате его физического и морального износа и случайных повреждений (т.е. ущерб наносимый используемыми в производстве активами в результате пожаров, штормов, аварий вследствие человеческих ошибок и др. Сюда не включаются потери в результате военных действий или серьезных стихийных бедствий).

Потребление основного капитала должно рассчитываться для всех его видов, исходя из фактических сроков службы и оценки по текущей восстановительной стоимости, то есть по ценам отчетного периода, которые используются при оценке выпуска и промежуточного потребления. Для этого может использоваться метод "непрерывной инвентаризации".

В настоящее время по практическим причинам потребление основного капитала может быть определено различными путями.

Если ежегодно проводится переоценка стоимости основных фондов и их износа, можно использовать непосредственно данные баланса основных фондов.

Если переоценка основных фондов ежегодно не производится, то потребление основного капитала можно рассчитать путем умножения выпуска отраслей в отчетном периоде в текущих ценах на отношение износа из баланса основных фондов к выпуску соответствующей отрасли, сложившееся в среднем за период, предшествующий началу периода высокой инфляции, например за 1989-1991 годы.

Доходы от собственности включают доходы, получаемые или выплачиваемые институциональными единицами в связи с предоставлением в пользование финансовых активов, земли и других нефинансовых произведенных активов (недра и другие природные активы, патенты, лицензии и т. п.).

Сальдо первичных доходов характеризует доходы, образующиеся у институциональных единиц-резидентов в результате их участия в производстве и от собственности. Оно определяется как разница между всеми первичными доходами, полученными и выплаченными единицами-резидентами. На уровне экономики в целом сальдо первичных доходов, определенных на валовой основе, т. е. до вычета потребления основного капитала, равно **валовому национальному доходу**. Сальдо первичных доходов, определенных на чистой основе, то есть за вычетом потребления основного капитала, равно **чистому национальному доходу**.

Трансферт представляет собой операцию, когда одна институциональная единица предоставляет товар, услугу или актив (финансовый или нефинансовый) другой единице, не получая от нее возмещения в виде товара, услуги или актива. Различают текущие и капитальные трансферты. Они могут производиться в денежной и натуральной форме.

Текущие трансферты включают следующие основные виды: текущие налоги на доходы, имущество и т. п., отчисления на социальное страхование, социальные пособия, добровольные взносы и подарки, не имеющие капитального характера, штрафы и т. д..

Капитальные трансферты представляют собой безвозмездную передачу права собственности на активы (кроме наличных денег и материальных оборотных средств) или средств для их приобретения от одной институциональной единицы к другой. Капитальные трансферты обычно являются единовременными и значительными по величине операциями, связанными с приобретением или выбытием активов у участников операции. Они включают налоги на капитал, инвестиционные субсидии, прочие капитальные трансферты.

Располагаемый доход представляет собой доход, которым институциональная единица располагает для конечного потребления и сбережения. Он равен сальдо первичных доходов минус доходы, переданные в качестве текущих трансфертов, плюс полученные текущие трансферты. Сумма располагаемых доходов всех институциональных единиц-резидентов равна валовому национальному располагаемому доходу.

Конечное потребление складывается из расходов на конечное потребление домашних хозяйств, расходов на конечное потребление государственных учреждений и некоммерческих организаций, обслуживающих домашние хозяйства, расходов на конечное потребление государственных учреждений, удовлетворяющих коллективные потребности. Такая группировка показывает, кто финансирует расходы на конечное потребление.

Расходы на конечное потребление домашних хозяйств включают расходы домашних хозяйств на приобретение потребительских товаров и услуг во всех торговых предприятиях, на городских рынках и через неорганизованную торговлю, предприятиях бытового и жилищно-коммунального обслуживания, пассажирского транспорта, связи, гостиницах, платных учреждениях культуры, здравоохранения, образования, а также потребление товаров и услуг в натуральной форме, произведенных для собственного потребления (сельскохозяйственная продукция личных подсобных хозяйств, условно исчисленные услуги по проживанию в собственном жилище).

Расходы на конечное потребление государственных учреждений, удовлетворяющих индивидуальные потребности состоят из расходов сектора государственных учреждений на потребительские товары и услуги, предназначенные для индивидуального потребления. Такие расходы финансируются за счет Государственного бюджета и внебюджетных фондов из средств, полученных в результате сбора налогов и из других доходов государства. В эти расходы включаются расходы предприятий и организаций, оказывающих бесплатные (для населения) услуги в области

образования, здравоохранения, культуры.

Расходы на конечное потребление государственных учреждений, удовлетворяющих коллективные потребности. Этот показатель отличается от предыдущего тем, что в нем учитываются услуги, оказываемые за счет Государственного бюджета предприятиями и организациями, которые удовлетворяют потребности не отдельных домохозяйств, а общества в целом или отдельных групп населения. В этот показатель включаются расходы на оборону, общее государственное управление, дорожное хозяйство, услуги организаций, обслуживающих сельское хозяйство т.д..

Расходы на конечное потребление некоммерческих организаций, обслуживающих домашние хозяйства- расходы общественных организаций (политических партий, религиозных организаций, профсоюзов, общественных объединений), в отношении которых условно считается, что они представляют только индивидуальные товары и услуги. Сюда же включаются бесплатные услуги (социального характера), оказываемые коммерческими предприятиями и организациями своим работникам.

Сбережение - часть располагаемого дохода, которая не израсходована на конечное потребление товаров и услуг.

Валовое накопление - включает валовое накопление основного капитала, изменение запасов материальных оборотных средств и чистое приобретение ценностей - земли и других произведенных материальных и нематериальных активов.

Валовое накопление основного капитала представляет собой вложение резидентными единицами средств в объекты основного капитала для создания нового дохода в будущем, путем использования их в производстве. Они определяются как материальные и нематериальные активы, созданные в процессе производства, а затем многократно или непрерывно используемые для производства другой продукции на протяжении периода более года.

Изменение запасов материальных оборотных средств включает изменение производственных запасов, незавершенного производства, готовой продукции и товаров для перепродажи.

Чистое кредитование (+) или чистое заимствование (-) представляет собой превышение или дефицит источников финансирования по сравнению с расходами на чистое приобретение нефинансовых активов. На уровне экономики в целом чистое кредитование или чистое заимствование показывает количество ресурсов, которые страна предоставляет в распоряжение "остального мира" или которое "остальной мир" предоставляет стране.

Чистый экспорт рассчитывается во внутренних ценах как разница между экспортом и импортом товаров и услуг.

Импорт и экспорт товаров и услуг складывается из "видимых товаров" (материальных ценностей, немонетарного золота и серебра, которое не выступает в качестве платежного средства, товаров, предоставляемых в качестве даров, гуманитарной помощи и т. д.) и услуг.

2.1.6. Правила учета и методы оценки в СНС

Правило учета. Основной метод учета в национальном счетоводстве основывается на принципе двойной записи, который обычно применяется также в бухгалтерском учете. Каждая операция отражается дважды: с одной стороны - как ресурс, с другой стороны - как использование. Национальные счета ведутся не так, как счета предприятий или органов государственного управления, т.е. фактически отражая все потоки, имеющие место в данном периоде. Они зависят от счетов различных единиц, которые имеются в наличии. Для счетов домашних хозяйств, в частности, приходится использовать другие статистические данные, такие как данные обследований домашних хозяйств.

Согласно общему принципу, принятому в национальном счетоводстве, операции между институциональными единицами учитываются на момент возникновения, преобразования или аннулирования экономической стоимости. В большинстве случаев между фактической операцией и соответствующим платежом существует определенная задержка. Учет фактических операций в национальных счетах ведется не по кассовому методу, а по **методу начисления**.

Методы оценки. Оценка в текущих ценах осуществляется в системе по ценам, фактически используемых в операциях.

Производство и использование валового внутреннего продукта оцениваются в текущих рыночных ценах. При разработке ВВП, для устранения влияния различных ставок налогов и субсидий в различных отраслях экономики на структуру производства и образования доходов, отраслевые показатели (валовая добавленная стоимость) приводятся в оценке по основным ценам (базисным ценам).

Основная цена - цена, получаемая производителем за единицу товара или услуги, исключая любые подлежащие уплате налоги на продукты и включая субсидии на продукты (кроме субсидий на импорт).

Нерыночные товары и услуги оцениваются с использованием рыночной цены подобных товаров и услуг, реализуемых на рынке, если ее возможно установить, или по себестоимости, если рыночная цена отсутствует. В частности, по себестоимости оцениваются услуги государственных учреждений и некоммерческих организаций.

При расчете ВВП прибыль, промежуточное потребление и прирост материальных оборотных средств исчисляются *без холдинговой прибыли (убытка)*, представляющей собой ту величину стоимости продукции, которая образовалась в результате изменения цен на нее за период нахождения продукции в запасах и которая в условиях инфляции может быть довольно значительной.

Переоценка в постоянные (сопоставимые) цены проводится как в части производства валового внутреннего продукта, так и его использования.

Стоимость валового внутреннего продукта в постоянных ценах формируется на основании оценки суммы валовой добавленной стоимости отраслей в основных ценах. В качестве постоянных цен используются текущие цены какого-либо года, принятого за базисный. Для уменьшения влияния изменений в структуре ВВП, он оценивается прежде всего в ценах предыдущего года и на этой основе определяются индексы физического объема по сравнению с предыдущим годом. Индексы физического объема по сравнению с другими годами (базисные индексы) получаются путем перемножения индексов (цепным методом). Для получения динамического ряда ВВП в ценах базисного года, его объем в текущих ценах, принятого за базисный год, умножается на базисный индекс его физического объема.

Переоценка показателей производства ВВП в сопоставимые цены осуществляется с использованием метода прямого дефлятирования (переоценка ВВП по отраслям с использованием индекса цен выпуска каждой отрасли) или **метода экстраполяции** базисного уровня добавленной стоимости отрасли по каким-либо натуральным индикаторам, адекватно отражающим динамику развития производства в данной отрасли. В качестве таких индикаторов применялись либо показатели численности занятых в данной отрасли (например, численность занятых в органах государственного управления использовалась для экстраполяции показателя добавленной стоимости в отрасли "управление"), либо какие-либо натуральные показатели, характеризующие, в основном, деятельность этой отрасли (например, численность детей, обучающихся в школах, отпуск газа потребителям и др).

2.1.7. Основные агрегаты СНС

Основные агрегаты СНС позволяют измерить результаты функционирования всей экономики. Они служат сводными индикаторами и имеют ключевое значение для целей макроэкономического анализа и сопоставлений во времени. Агрегаты СНС дают упрощенную и, в то же время полную, детальную характеристику сложных экономических процессов.

К основным макроэкономическим агрегированным показателям относятся: валовой внутренний продукт, валовой национальный продукт и валовой национальный располагаемый доход.

Валовой внутренний продукт (ВВП) - это один из важнейших показателей системы национальных счетов, который характеризует конечный результат производственной деятельности экономических единиц-резидентов и измеряет стоимость товаров и услуг, произведенных этими единицами для конечного использования. Валовой внутренний продукт в рыночных ценах формируется в результате суммирования валовой добавленной стоимости, (которая определяется в контексте выпуска продукции и промежуточного потребления), созданная всеми институциональными единицами-резидентами выступающими в качестве производителя и всех

налогов (за вычетом субсидий) на производство и импорт, не включенных в стоимость продукции производителей-резидентов.

Валовой внутренний продукт (ВВП) рассчитывается без учета первичных доходов, образуемых в остальном мире, которые могут поступать единицам-нерезидентам.

Валовой внутренний продукт исчисляется тремя методами:

- а) производственным методом** -валовая добавленная стоимость в основных ценах (валовой выпуск продукции минус промежуточное потребление), плюс чистые (за вычетом субсидий) налоги на продукты и импорт
- б) методом использования доходов (расходным методом)** -расходы на конечное потребление плюс валовое накопление, плюс сальдо экспорта и импорта товаров и услуг
- в) методом образования доходов** -оплата труда работников плюс налоги на производство и импорт, минус субсидии на продукты и другие субсидии на производство, плюс валовая прибыль

Валовой национальный продукт (ВНП) представляет собой сальдо первичных доходов тех же самых институциональных единиц-резидентов, что и ВВП. Разность между значениями **ВНП** и **ВВП** равна разности между общей суммой первичных доходов, полученных резидентами от нерезидентов и общей суммы первичных доходов, выплаченных резидентами нерезидентам (т.е. чистому доходу из-за границы) или **ВНП равен ВВП плюс платежи (первичные доходы) из-за границы резидентам, производящим продукцию, или оказывающим услуги и находящиеся вне страны, минус платежи иностранным резидентам за услуги, принадлежащих им факторов производства, находящихся внутри страны. Разница между ВВП и ВНП называется "чистым факторным доходом из-за рубежа".**

Оба агрегата ВВП и ВНП относятся ко всей экономике, определяемой как совокупность всех институциональных единиц или секторов-резидентов и разница между ними обусловлена не разницей в охвате, а тем, что один измеряет выпуск продукции, а другой доход. К обеим показателям в равной степени применены термины "внутренний" или "национальный". Тот факт, что ВНП в действительности является категорией дохода СНС-93 предлагается переименовать ВНП в ВНД (валовой национальный доход)

Валовой национальный располагаемый доход представляет собой валовой национальный продукт плюс текущие трансферты, полученные из-за границы минус трансферты переданные за границу. Текущими трансфертами являются платежи, не связанные с производственной деятельностью.